

PETA KOLONA ILI...?

Radovan Radonjić

Conservatism of the Metropolitanate is based on the idea that only renewal of the old (Dušan's) Empire historically justifies its existence which is why it should be led only by those who are unreservedly loyal to that idea. Quintessence of that idea was to prevent this country from finding an appropriate path of integration in the European social processes inspired by enlightenment and civil revolutions.

Pažljivo njegovana i usmjeravana od strane crnogorskih „očeva osnivača“ i njihovih „sekretara“ i sljedbenika, doktrina mitropolitskog konzervativizma je gotovo besprijekorno funkcionisala i činila svoje. Dokaz za to je društvena svijest formirana na njenim psihološko-etičkim i socijalno-političkim premisama, koja će se uskoro iskazati kao bitan faktor uticaja, s jedne strane, na umanjivanje efekta nastojanja Opšteg crnogorskog zbora da svojom demokratskom strukturom i načinom odlučivanja približi razvoj Crne Gore principima i sadržajima novovjekovne evropske civilizacije i, s druge, na ubrzavanje puta Crne Gore u susret ruskoj ekspanzionističkoj politici u Evropi. Neposredni rezultat njenog rada na ta dva

kolosjeka bilo je uspostavljanje rusko-crnogorskog savezništva 1711. godine, iniciranog od strane ruskog cara. Tada „preuzetim“ pokroviteljstvom velike istočne carevine nad „jednovjernom“ i „jednoplemenom“ balkanskom braćom, Petrograd je i formalno dobio ono što je želio, a Crna Gora suštinski ostala i bez svog posljednjeg jačeg uporišta stvarne slobode i samostalnosti, budući da je:

a) svoju raniju strategiju pragmatske ekvidistance prema okruženju, zamijenila bezuslovnim i trajnim opredjeljenjem za jednog vanjskopolitičkog „partnera“;

b) postala glavni oslonac jedne velikodržavne i velikosilske politike na slovenskom jugu i time okrenula protiv sebe sve „pokroviteljičine“ protivnike;

c) svoje konkretne državne i nacionalne interese i ciljeve, bezuslovno podredila virtuelnoj ideji sveslovenskog oslobođenja i ujedinjenja.¹

Na takvo ishodište tog ugovora, upozoravali su čak i poznatiji ruski mislioci, kojima inače nije bila daleka ideja o nekoj vrsti povezivanja i saradnje dvaju vjerski i nacionalno bliskih naroda. Jedan od njih, profesor Kazanjskog univerziteta, Aleksandar Aleksandrov, tako, tim povodom indirektno ukazuje čak i na trostruku podvalu velike carevine „braći Crnogorcima“:

- onu, da ruske vlasti na neiskren i krajnje sebičan način šire priču o jednovjernosti i jednoplemenosti ruskog i crnogorskog naroda kao osnov približavanja i uspostavljanja veza između njihovih država;

- onu, da ruski carevi, povremenim novčanim pošiljkama u Crnu Goru održavaju „ta dva elementa narodnog života“, a koriste ih isključivo za postizanje svojih političkih ciljeva;

- onu, da se Crna Gora, za uzvrat takvoj brizi velike carevine za nju, „u potpunosti odala Rusiji, i njene su se vladike

¹ Više o tome u: Radovan Radonjić, *Tranzicije*, Podgorica, 1998, str. 126–137.

beuslovno pokoravale volji ruskih careva, strpljivo ponekad podnoseći, i greške, i nepravde koje su doživljavali od ruskih vlasti“.²

Trostruku potvrdu takve prirode pomenutog ugovora dala je i njegova provjera na djelu, učinjena iste godine kad je i sklopljen. Naime:

Rusi su te, 1711. godine, poraženi u ratu s Turcima i na Prutu s njima sklopili mir, koji je Stambol diktirao.

Petrograd, međutim, ni o jednom, ni o drugom nije obavijestio Crnogorce, tako da su oni sami, na svom dijelu ratišta, nastavili „zajedničku borbu“ protiv „zajedničkog neprijatelja“.

Crnogorci su tu svoju avanturu, razumije se, žestoko platili materijalnim i ljudskim gubicima, izazvanim najprije osmanskim pohodom na njih 1712. godine, a potom i pogromom izazvanim kaznenom ekspedicijom Numan-paše Ćuprilića, 1714. godine, koji nije ostavio ni kamen na kamenu nijedne crnogorske kuće do koje je stigao, niti poštedio mušku glavu do koje je dosegao mač njegove vojske.

Sve to, ipak, kao da nije mnogo uzbuđivalo nijednog od ova dva ratna saveznika. Rusiju su boljele njene, a ne crnogorske rane. Crnogorci su, opet, mislili da se sve to desilo slučajno i nastavili da vjeruju u Rusiju. Čak ni kad posjeta mitropolita Danila Rusiji nije dala očekivane rezultate (da Rusija „stavi Crnu Goru pod svoju visoku zaštitu, i da u ugovorima koje... bude sklapala s Osmanskim carstvom, ima u vidu ovu činjenicu“), pa se ovaj okrenuo Mlečanima, nije bilo nikakvih dramatičnih poteza ni sa jedne, ni sa druge strane. Znali su i u Petrogradu i na Cetinju da takav mitropolitov manevar nije ništa drugo do uobičajeno „lukavstvo“, sračunato na efemerni „dodatni pritisak“ na Ruse s ciljem da se ozbiljnije pozabave problemima „svojih vjernih saveznika“, te da će nakon toga sve biti „po starom“.

² Aleksandar Aleksandrov, *O Crnoj Gori*, Podgorica, 2006, str. 104–105.

I bilo je tako, sve do sredine XVIII vijeka, kada se, kao politički predstavnik one druge, proevropski orijentisane Crne Gore, javljaju guvernaduri iz njeguške porodice Radonjić. S njihovom pojavom Crna Gora i formalno postaje pluralističko, a u rudimentarnom obliku čak i kompetitivno društvo, sa bar nekim mogućnostima njenih građana da „biraju stranu“.

Značaj te novine bio je ne samo u nastanku mogućnosti da njeni građani legalno i legitimno biraju „drugu stranu“, već i u tome što se taj izbor više nije odnosio na opredjeljenja determinisana samo „unutrašnjim razlozima“ (rodbinskim vezama, plemenskom pripadnošću, materijalnim interesima, kulturološkim faktorima), već je sve otvorenije i jasnije poprimao vanjskopolitičke, a time nužno i šire civilizacijske konotacije. Jer, dok je grupacija formirana oko čelnika Cetinjske mitropolije slijedila ideju oslonca na Rusiju kao jedinog pravog crnogorskog izbora, politička grupacija formirana oko guvernadura Radonjića preferirala je okrenutost prema zapadnim zemljama, u prvom redu prema Austriji.³

U trenutku legalizacije ove političke dihotomije, antiosmanska politika Rusije na Balkanu bila je „postojanija i snažnija od one koju je vodila Austrija“.⁴ To je imalo za posljedicu da mitropolitska struja ima mnogo jaču vanjsku podršku od guvernadurske. S tom prednošću, kombinovanom sa materijalnom podrškom od strane Rusije, ta struja je jedno vrijeme kako-tako uspjevala da:

- očuva mit o „vladikatu“ (odnosno „vlasti mitropolita“), kao jedinom obliku društvene organizacije koji je prikladan i pri-

³ Slijedstveno tome, veli Živko Andrijašević, čelnici dviju grupacija, mitropolit i guvernadur, „nijesu samo sebe poistovjetili sa jednom od ovih antiosmanskih politika, već su u velikoj mjeri svoju političku sudbinu vezali za jednu od sila čije su pokroviteljstvo prihvatili“ (Živko Andrijašević, *Dinastija Petrović-Njegoš*, Cetinje, 2015, str. 116).

⁴ *Isto*.

hvatljiv za tadašnju Crnu Goru;

- održi „dragocjenu“ hrišćansku dogmu da „nema nijedne vlasti, koja nije od Boga opredijeljena i dozvoljena“,⁵ i time svaki pokušaj pobune protiv datog proglasi za oblik bogohuljenja koji se ne prašta;

- čelnike Cetinjske mitropolije, kao glavne protagoniste ideje neograničene i nekontrolisane vlastite vanskustemske i nadsistemske moći, velikim dijelom oslobodi obaveze da za svoje učinke odgovaraju ne samo Bogu i Rusiji, nego ni onima čijih se faktičkih životnih situacija te ideje i njihove posljedice najviše tiču;

- spriječi mogućnost da crnogorski politički pluralizam eventualno postulira neko snažnije okretanje Crne Gore od starih mitomanskih ujdurmi i manipulacija ka nalogima novog vremena.

No, da bi trajno izbjegla iskušenja i opasnosti koja su joj permanentno sve više prijetila sa sekularne strane, mitropolitska struja je morala raspolagati nečim jačim. Uz pomoć Rusije, uspjela je i to da nađe u sinhronizovanim i veoma upornim nastojanjima da guvernadurstvo proglasi dijaboličnom pojavom i *a priori* mu nametne stigmatu „izdaje otečestva“. Kako je taj rusko-petrovički „nalaz“ funkcionisao, može se naslutiti iz *post festum* zapisa P. A. Rovinskog, sredinom 1880. godine, o guvernadurima Radonjićima. On glasi: „Glavni njihov cilj bio je da natjeraju narod da prizna austrijsko podanstvo. To je bilo za vrijeme vladike Petra II. Pošto ga je izdalo strpljenje i pošto je vidio kuda sve to vodi, narod je ustao, opkolio je omrznutu kuću, i pošto se njeni stanovnici nijesu htjeli predati – zapalio ju je. Kasnije su neki iz te porodice ubijeni a drugi su se spasili bjekstvom u Kotor, gdje i danas žive pod imenom guvernadurovića. Na taj način orlovske gnijezdo zaštitnika srpskog naroda od turskog jarma zamalo se nije pretvorilo u gni-

⁵ Petar I Petrović, *Djela*, Podgorica, 1999, str. 403.

jezdo izdajnika, koji su pripremali da Crnogorce stave pod austrijski jaram“.⁶

Na takvoj „potki“, pa još satkanoj umom naučnika s „pokroviteljčine“ strane, crnogorska „pravovjerna“ dvorska historiografija je mogla da se razmahne u „definitivnom obračunu“ s guvernadurskim „satanizmom“. I (u)radila je to – bez mjere i skrupula.

Tako, jedan autor povodom izbora prvog crnogorskog guvernadura iz porodice Radonjić piše: „Novoizabrani guvernadur bio je Stanislav Radonjić, koji će posle ovog izbora za prvog crnogorskog glavnara postati komandant Crne Gore u ratu protiv Turaka“.⁷ A onda, u nastavku, kako je već rečeno, „podsjeća“ kako je mitropolit Vasilije jednom za guvernadura Stanislava Radonjića „zlobno ali istinito kazao da je njegovim zalaganjem 1756. izabran za guvernadura, 'da bi ga na taj način odvojio od njegovog prirodnog špijunstva“.⁸

Slijedi istoričar, čija je „marksistički utemeljena“ analiza „slučaja guvernadur“ neumoljiva: „Prinuđen da se bori protiv prestiža mitropolita, guvernadur je bio prinuđen da se istovremeno opire svemu onome što je išlo na učvršćenje mitropolitske vlasti. On je bio prinuđen da se bori protiv stvaranja organa javne vlasti preko kojih se učvršćivao politički uticaj mitropolita. Time se guvernadurstvo, uprkos pozitivnim osnovnim koncepcijama razvitka crnogorskog društva, srozavalo na liniju otpora, a u krajnjem ishodu i na reakcionarnu društveno-političku snagu“.⁹

Ovom istoričaru se ovakvo određenje političke pozicije i

⁶ Pavle Apolonovič Rovinski, *Zapisi o Crnoj Gori*, Podgorica 2001, str. 138–139.

⁷ *Istorija Crne Gore*, Titograd, 1975, knj. III, tom I, str. 343.

⁸ *Isto*, str. 350.

⁹ Tomica Nikčević, *Političke struje u Crnoj Gori u procesu stvaranja države u XIX vijeku (otpor stvaranju države)*, II izdanje, Podgorica – Nikšić, 1999, str. 81.

društvene uloge guvernadura Radonjića učinilo nedovoljno uvjerljivim, pa u nastavku priče, radi pojačanja utiska o njihovoj kukavnosti, citira i ocjenu starijeg kolege, Lazara Tomanovića, da se međosobno „politički pocijepani“ guvernaduri Radonjići mogu podijeliti na „predstavnike dijametralno suprotnih pravača: patriotizma i tuđeg izmećarstva“.¹⁰

Samo se na takvom pristupu „opštoj valorizaciji“ lika i djela guvernadura iz njeguške porodice Radonjić, moglo desiti da autori i urednici *Istorijskog leksikona Crne Gore*, objavljenog 2006. godine, „procijene“ da u višetomnoj evidenciji događaja, ličnosti i porodica, koje su po zaslugama za Crnu Goru dostojne pamćenja generacija:

- za guvernadura Stanislava Radonjića, znamenitu ličnost svog doba, političara, diplomate (koji se u relativno kratkom vremenskom razmaku službeno srijeće sa dvijema moćnim caricama – ruskom i austrijskom – i rimskim papom, a uz to poznatog i priznatog kao vještog pregovarača sa Mlečićima) i ratnika koji uspješno predvodi Crnogorce u borbi protiv vojske bosanskog vezira 1756. godine, nema mjesta;

- guvernadur Jovan Radonjić – također ratnik (veoma istaknut u borbama 1768, komandant crnogorskih jedinica u vrijeme prvog Mahmut-pašinog pohoda na Crnu Goru, predvodnik Crnogoraca u bitkama na Martinićima i Krusima), diplomata (šef crnogorskih delegacija u Austriji i Rusiji i jedan od autora čuvene „Bečke konvencije“ o crnogorsko-austrijskim odnosima) i jedno vrijeme prva i najznačajnija politička ličnost u zemlji, koja gotovo tri decenije bitno utiče na sva njena unutrašnja dešavanja i međunarodnu orijentaciju – ima odrednicu obima 20 redaka, što je tri puta manje od prostora koji je dat, na primjer, knjeginji Darinki (60 redaka) ili princezi Kseniji (60 redaka), a gotovo četiri puta manji od prostora datog Peru Tomovom (75 redaka);

¹⁰ *Isto*, str. 116.

- naspram pune 21 strane teksta o Petrovićima-Njegošima, o Radonjićima s Njeguša nije napisan nijedan redak.¹¹

Bilo je, iako rijetko i u neuporedivo manjem obimu od ovih, i drugačijih pristupa ličnostima i djelu guvernadura Radonjića. No, njihova je zajednička karakteristika da se uglavnom svi temelje na logici: „da – ali“.

Među autorima takvih, djelimično pozitivnih iskaza, ističu se na primjer:

U prvom redu, Branko Pavićević koji, posebno, o guvernaduru Jovanu Radonjiću s pijetatom govori i onda kada za njega i mitropolita Petra I konstatuje da su „dvije najistaknutije ličnosti“ u Crnoj Gori,¹² i onda kada za samoga guvernadura kaže:

- da je bio „izuzetno snažna figura, osvjedočeni ratnik i narodni vođa, koji je svojim sunarodnicima ulivao povjerenje, trudeći se da preduzme korake sračunate, u prvom redu, na to da u zemlji uspostavi red i da se više nikad ne ponove kobna iskustva iz 1785. godine“,¹³

- da je bio „jedan od najistaknutijih predstavnika ove znamenite porodice (misli se na porodicu Radonjić – R. R.) i vrlo markantna figura Crne Gore u razdoblju koje je označavalo istorijsku prekretnicu ove zemlje“,¹⁴

- da „u vremenskom rasponu od tri decenije nije bilo ni jednog važnijeg događaja koji nije bio na neki način vezan za njegovo ime, bilo da se radilo o diplomatskoj, političkoj ili vojnoj istoriji“,¹⁵

- da je bio „nepokolebljivi privrženik oslobodilačke borbe pro-

¹¹ *Istorijski leksikon Crne Gore*, ur. Šerbo Rastoder i Živko Andrijašević, Podgorica, 2006, knj. 5, str. 1012–1014, 1017, 1074.

¹² Branko Pavićević, „Sazdanje crnogorske nacionalne države“, Podgorica 2004, u: *Istorija Crne Gore*, knj. 4, tom 1, str. 21.

¹³ *Isto*, str. 18.

¹⁴ Branko Pavićević, *Petar I Petrović Njegoš*, Podgorica, 1997, str. 213.

¹⁵ *Isto*, str. 214.

tiv Turaka“, a jedno vrijeme, krajem sedamdesetih godina XVIII stoljeća i neko ko je vjerovao „da će mu se pružiti šansa da uzme u svoje ruke svu vlast u zemlji“;¹⁶

- da je bio „ličnost natprosječne ljudske energije, ali i velikih ambicija“.¹⁷

Sve te ocjene, međutim, neće spriječiti ovog autora, da relativno lako „okrene list“ sa posve drugom slikom istog guvernadura, na kojoj se ovaj više ne prikazuje kao snažna i markantna ličnost, već kao osoba koju je odluka mitropolita Save da se s njim obračuna, „izbacila iz duhovne ravnoteže“,¹⁸ koja je osim toga i „častohlepac“, spreman da ako mu se pruži šansa da uzme vlast u Crnoj Gori, ostvari to, ne birajući sredstva.

Zatim, Dragutin Papović, crnogorski historičar mlađe generacije, sa svojim iskazima:

- da „istoričari zaboravljaju da književna i filozofska nadarenost vladara imaju slabu vajdu u državnim poslovima i da ne mogu biti opravdanje za lošu politiku“;

- da „književno-filozofska superiornost (koja je po ovom autoru očigledno na strani Petrovića – R. R.) nije razlog da se protivnik nazove izdajnikom“;

- da je „vladavini dinastije Petrović lojalnu opoziciju predstavljala guvernadurska kuća Radonjić, koja je imala drugačiju viziju razvoja Crne Gore“;

- da su se Petrovići „oslanjali na Rusiju, a Radonjići na Austriju, ali Radonjići su prema nezavisnosti i državnosti Crne Gore imali isti stepen ljubavi kao i Petrovići“.¹⁹

Ovim iskazima, međutim, nedostaje to:

- što ih ne prati objašnjenje – kojim je naučnim metodom i po

¹⁶ *Isto.*

¹⁷ Branko Pavićević, *Sazdanje crnogorske nacionalne države*, str. 24.

¹⁸ Branko Pavićević, *Petar I Petrović Njegoš*, str. 59.

¹⁹ Dragutin Papović, „Istorija lojalnih“, Podgorica, *Monitor*, 11. april 2008, str. 48–49.

kojim kriterijumima utvrđivan književno-filozofski nivo navedenih političkih subjekata, budući da verbalni, odnosno literarni iskazi nijesu jedini načini njihovog manifestovanja;

- što nema objašnjenja ni o kakvoj se lojalnoj opoziciji mitropolitima radi, ako to nije politička – a nje ne može biti, jer nijesu mitropolit, nego guvernaduri imali inokosnu političku vlast u Crnoj Gori – to koliko je bilo i kakva je bila;

- što o duhovnoj (u smislu – religijskoj) opoziciji ne može biti govora, s obzirom na to da guvernaduri nikad nijesu pretendovali na tu vlast, iako je nadležnost i nad njom bila u agendi prava koja su im bila data Diplomom iz 1770. godine, ali su, zato, u kontekstu svog građanskog političkog diskursa, u crkvenim i šire shvaćenim kulturno-duhovnim poslovima veoma poštovali, podržavali, pomagali i štitili mitropolitite;

- što nema objašnjenja zašto je lojalna „opozicija“ tako surovo kažnjena i prognana iz zemlje od strane („svetorodne“) „pozicije“.

Najzad, interesantno je, i važno, da je i Živko Andrijašević učinio izvjestan otklon od slike koju o guvernadurima Radonjićima, i njihovoj porodici, nudi *Istorijski leksikon Crne Gore*, čiji je on jedan od urednika. Učinio je to dva puta, na prilično različite načine.

Jednom, tako što priznaje da su Radonjići bili „jedna ugledna njeгуška porodica, koja se uspješno bavila stočarskom trgovinom“, ali da to što su vršili guvernadursku funkciju nikome ne daje za pravo da ih proglašava nosiocima moderne misli u Crnoj Gori XVIII vijeka, pogotovo ne one „herderovsko-volterovske“.²⁰

Hendikep ove konstatacije, u tome je što njen autor ne objašnjava:

- zašto „jedna ugledna njeгуška porodica, koja se uspješno

²⁰ Živko Andrijašević, „Mitropolit Petar I u historiografiji“, *Pobjeda*, 7. novembar 2009, str. 15.

bavila stočarskom trgovinom“, nekih osamdesetak godina vrši guvernadursku funkciju, koja podrazumijeva najvišu inokosnu političku vlast u Crnoj Gori, a ne vrši je jedna druga ugledna njeguška porodica, koja se ne bavi stočarskom trgovinom, već duhovnim stvaralaštvom najvišeg ranga, uživa otvorenu rusku podršku, a političku moć želi bar koliko Radonjići, ako ne i više;

- u čemu to misli i ideje „Kratkog opisa o Zeti i Crnoj Gori“, odnosno „Bečke konvencije“ ne korespondiraju sa „herderovsko-volterovskim“ idejama i idejama drugih velikih i poznatih evropskih prosvjetiteljskih mislilaca onoga doba, te koji su to nosioci moderne misli u Crnoj Gori XVIII vijeka – ali i znatno prije i kasnije – bili iznad navedenih djela i ličnosti iz porodice Radonjić;

- jesu li se guvernaduri Radonjići našli na pogromaškom udaru Matuškinе politike zbog bogatstva stečenog „stočarskom trgovinom“, usljed posjedovanja, po Rusiju opasne vojne sile ili, možda, upravo zbog snage modernih evropskih građanskih ideja koje su uvjereno gajili i predano radili na njihovom širenju?

Druga Andrijaševićeva, djelimično pozitivna refleksija povodom guvernadura Radonjića odnosi se na repliku mitropolitu Petru I koji u jednom svom pismu carigradskom patrijarhu iz 1798. godine piše da „gubernator crnogorski nema savršeno nikakve vlasti nad narodom, no nosi na sebi jedno prazno ime“. Andrijašević na to primjećuje: „Ipak, taj čovjek s ’praznim imenom’, često je svojim položajem i titulom, bez obzira kolika je bila njena stvarna snaga, pružao podršku mitropolitu Petru u vrijeme najžešćih ruskih napada na njega, ali i u drugim situacijama kada je bilo potrebno pokazati političko jedinstvo crnogorskih glavara. Bilo je i prijedloga da se jednim zakonskim aktom utvrde guvernadurove nadležnosti u upravljanju zemljom“.²¹

²¹ Živko Andrijašević, *Dinastija Petrović-Njegoš*, str. 130–131. To što je to pitanje, jasno i nedvosmisleno bilo apsolvirano Diplomom, koju je guver-

Famozno „ali“, u ovom slučaju, javlja se u dva nivoa.

Jednom u rečenici koji prethodi navedenoj, a glasi: „U odnosu na guvernadura, mitropolit je imao veću podršku naroda i glavara, dok je od ruske, francuske i austrijske vlade imao tretman koji odgovara vodećoj političkoj ličnosti u zemlji. Uz to, imao je mnogo veće političko umijeće i harizmu nego guvernadur. Već krajem XVIII vijeka bilo je očito da uticaj koji je guvernaduru pripadao, nije bio rezultat njegove moći da ga obezbijedi, već mitropolitove volje da mu u tom trenutku taj uticaj ne osporava“.²²

Drugi put, u pasusu koji slijedi iza onog u kome se nalazi autorov pozitivan sud o guvernaduru, gdje piše da je guvernadur „makar pokušajem da samostalno nastupa prema ruskoj vladi ušao u prostor političkog djelovanja koji isključivo pripada mitropolitu“.²³

Nevolja sa ovim „ali“ je u tome:

- prvo, što makar logički ne zvuči uvjerljivo da izrazito slabiji izrazito jačem može da pomogne u više navrata;

- drugo, što je crnogorski mitropolit, saobrazno kanonskom pravu crkve kojoj pripada, bio duhovno lice, a ne šef države, ili partijski lider, tako da, nezavisno od njegovih ličnih ambicija, ili afiniteta, nije mogao imati politički prostor djelovanja koji isključivo njemu pripada;

- treće, što nema dokaza da je bilo ko (prije ukidanja guvernadurstva), uključujući i skup u Crmnici 1797. godine, derogirao (proglasio nevažećom) diplomu guvernadura Jovana Radonjića iz 1770. godine, koja podrazumijeva i ovlašćenja koja

natur Jovan Radonjić dobio 1770. godine, kao prvi i jedini Crnogorac u svekolikoj istoriji ove zemlje, Andrijašević iz samo njemu znanih razloga – sasvim previđa.

²² *Isto*, str. 130.

²³ *Isto*, str. 131.

su, navodno, tada (1797) prenijeta na mitropolita;²⁴

- četvrto, što se ujdurma iz 1797. godine, koja predstavlja i svojevrsno priznanje da mitropolit do tada nije imao nikakvu vlast, i formalno rasprišla kod prve mitropolitove potrebe za zaštitom od strane guvernadura (1804), kada ovaj, ulazeći u mitropolitov „politički zabran“, spašava duhovnikovu glavu svojim i potpisima crnogorskih glavara na čuvenim pismima ruskom caru i ruskom Svetom sinodu.

Iako predstavljaju izvjesnu najavu u tom smislu, ovakvi osvrti ne znače skidanje pomenute stigme s guvernadurâ Radonjića, namaknute im pogromaškim udarima obnevidjelih religijskih „pravovjernih“ i etničkih „pravednika“, koji se, zajedno sa svojim „jednovjernim i jednoplemenim zaštitnicima“, i jednako kao i oni opsjednuti iluzijom o sopstvenoj svjetskoj veličini, predano bore za nikad jasno definisanu i spoznatu „jedinu pravu stvar“. To je razlog što Crna Gora – ona „istoriografska“, kao i ova aktualna „politička“, inače „čvrsto orijentisana“ na „evropske i evroatlanske integracije“ – isti odnos prema guvernadurima Radonjićima ima danas, kao što ga je imao istoričar koji davno reče da je pećina-zatvor u Cetinjskom manastiru, u kojoj su guvernadur Vuko Radonjić i njegov brat Marko jedno vrijeme tamnovali, pa je po njima nazvana „guvernadurica“, jedini spomen što ga je „za sobom u Crnoj Gori ostavilo to guvernadurstvo“.²⁵ Sve ovo, dakako, pod simbolikom etnokulture i

²⁴ Skup o kome je riječ bila je politička ujdurma u režiji samog mitropolita i njegovog zeta, kojoj nijesu prisustvovali mnogi članovi Zbora, uključujući i sve iz Katunske nahije, i koji je radio toliko „ozbiljno“, da se iz pocijepanih papirića koje je o njegovim odlukama objavio Dušan Vuksan vidi, pored ostalog, da su crnogorski mitropoliti vlast primili direktno od Ivana Crnojevića, što bi trebalo da znači da je priča o tome da je Ivana naslijedio sin Đurđe koji je donio štampariju iz Mletaka – puka izmišljotina.

²⁵ Dušan D. Vuksan, „Guvernadurovići u doba Vladike Rada“, *Istorijski zapisi*, XIX/1938, str. 340.

geopolitike od koje bi željela da zauvijek ode.

Taj, ne samo logički paradoks, sam po sebi nameće pitanje: Ko su, zaista, bili ti „nepomenici“, tj. guvernaduri Radonjići?

Još preciznije:

Jesu li guvernaduri Radonjići bili „peta kolona“²⁶ – kako bi se dalo zaključiti iz aktuelnog odnosa crnogorske historiografije i oficijelne državne vlasti prema njima?

Ili su, možda, hronološki gledano, bili „četvrta dinastija“²⁷ – kako bi se moglo zaključiti po jednoj priči o njima, inače nimalo im naklonjenog Dušana Vuksana, u kojoj se može pročitati:

- da su Radonjići bili „stara i ugledna kuća“, čija su četvorica istaknutijih članova zaredom, po pravu nasljeđa, bila na funkciji crnogorskih guvernadura;²⁸

- da su članovi te porodice „izvjesnih blagovoljenja, nagrada i ordena imali i od mletačkog, i od austrijskog i od ruskog dvora“;²⁹

- da su „guvernadurovići“, kako ih on naziva, imali „vlast u Crnoj Gori“ koja je trajala „nešto preko stotinu godina“?³⁰

²⁶ „Pojam... označava subverzivne organizacije koje unutar svoje države na razne načine aktivno rade za račun agresora“ (*Mala enciklopedija Prosveta*, Opšta enciklopedija, drugo izdanje, Beograd, 1969, tom II, str. 285).

²⁷ „Dinastijom se zovu vladari iste loze. Osnivač ili rođonačelnik dinastije je prvi vladar iz jedne dinastije koji nije naslijedio presto od svog pretka nego ga je sam zadobio. Za njim svi vladari njegove loze stupaju na presto po pravu nasleđa, a po pravilima o redosledu nasleđivanja. Po pravilu, u dinastiju, pa dakle i u red naslednika prestola, računaju se samo ona lica koja od osnivača proizilaze, ali se od toga čine različita izuzeća u raznim ustavima“ (*Politička enciklopedija*, Beograd, 1975, str. 160).

²⁸ Dušan D. Vuksan, „Kad i kako je ukinuto guvernadurstvo u Crnoj Gori“, *Istoriski zapisi*, XVIII/1937, str. 5.

²⁹ *Isto*.

³⁰ Dušan D. Vuksan, *Guvernadurovići u doba Vladike Rada*, str. 335. Navedeni iskazi Dušana Vuksana uzeti su kao „parametar“ u ovim razmatran-

Odgovor na ovo pitanje, u granicama koje nameće obim i karakter ove knjige, moguće je dati jedino:

- u formi nešto proširenijih teza, korespondentnih sa onim što je, kao relevantno za njih, rečeno u prethodnom tekstu;

- analizom u kojoj će biti izbjegnuta svaki pokušaj da se jednoj od posmatranih strana nešto doda, a drugoj oduzme, i obrnuto, budući da se čast, slava, zasluge i ostale vrednote obuhvaćene pomenutim sintagmama ne daju i ne oduzimaju, već stiču, ili gube;

- uz korišćenje najmanje sljedećih pet osnovnih „indikatora“: (1) porijeklo i stepen emocionalne vezanosti i zainteresovanosti za Crnu Goru, gledan iz ugla njenog opstanka kao države i opšteg prosperiteta; (2) nivo kulturno-duhovne uzdignutosti i obrazovanosti kao prepostavka za veću uključenost i učinak u procesima političkog i državnog razvoja zemlje; (3) socijalno-ekonomsko stanje kompetitora i njihovo etičko i političko ponašanje u kriznim situacijama i ratovima; (4) unutrašnjopolitička i vanjskopoliitička orijentacija dvaju političkih struja; (5) *Eppur si move*.³¹

(1) Već je rečeno da su „prema porodičnoj tradiciji“, koju „potvrđuju arhivska istraživanja u XX vijeku“, Petrovići-Njegoši porijeklom „iz Bosne, tačnije iz okoline Zenice“, da su dio bosanske vlastele koja je uzimala pred otomanskom invazijom i da su njihovi preci, „u drugoj polovini XV vijeka došli u Njeguše, selo podno Lovćena“.³² O tome zašto je došlo do njihovog

jima iz razloga što je on, inače, toliko „cijenio“ guvernadure Radonjiće, spram mitropolita Petra I, da je u raspravi povodom navodne smjene guvernadura Vuka Radonjića 1818. godine, bio izričit, da „vladika nije zbacio guvernadura 'prevarom i prijetvorstvom', već je guvernadur lišen čina zakonitim putem, tj. kao izdajnika zemlje Narodna skupština ga je zbacila“ (Dušan D. Vuksan, *Petar I Petrović Njegoš i njegovo doba*, Cetinje, 1951, str. 313).

³¹ „Ipak se okreće“.

³² Živko Andrijašević, *Dinastija Petrović-Njegoš*, str. 8.

preseljenja iz Bosne u Crnu Goru, te koje su planove imali i ciljeve ostvarili tim preseljenjem, osnovne informacije su date u prvom poglavlju prvog dijela ove knjige.

Priča o njeeguškim Radonjićima, uprkos „predanjima“ da je njihov „dolazak na Njeuguše“ bio sličan petrovićkom, posve je drugačija.

Ruvarčeva kritika upućena starim njeeguškim porodicama za prihvatanje tog „predanja“, odnosi se i na Radonjiće i sasvim je na mjestu. Oni, zajedno sa starim njeeguškim porodicama, nijesu bili dio „slobodarskog i emancipativnog ekstrakta“ što su ga starosjedilačkom njeeguškom stanovništvu, koje je „u dobroj mjeri bilo podaničko“ i „naviklo da se pokorava onome jačemu“, „ubrizgali doseljenici“ koji su „nakon raspada srpske, bosanske i hercegovačke države“, sa iskustvima tamo stečenim u pogledu toga „što znači nesloga i razjedinjenost“, došli u novu sredinu i donijeli u nju „novo shvatanje i zdravi duh“ – elemente koji su se „blagotvorno odrazili na sveukupan budući život i razvoj Njeuguša“. ³³ Ta „svježa krv“, kao „fakat koji ne podliježe kritici“, ³⁴ ukoliko ju je bilo, ne teče predominantno njeeguškim i

³³ Dušan Otašević, *Njeuguši kroz vrijeme*, Podgorica, 1999, str. 42–43.

³⁴ *Isto*, str. 55. Tezu o „srpskom porijeklu“ Radonjića nudi i jedan italijan-ski prevod diplome guvernadura Jovana Radonjića iz 1770. godine, koji ovako izgleda: „Radonjići potiču od Raiča, od kraljevske familije Nemanjića“ (*dalla celebre Nobilita il Raicz Conte di Casta dalla Reale famiglia Nemnich*), koji ‘oko 1479. godine’ (*circa l’anno 1479*) pristupi ‘zetskom i crnogorskom gospodaru’ Ivanu Crnojeviću i: ‘izrodi (Raič) tri sina: Radonju, Radoja i Vučetu. Imenovani Radonja bio je podignut u čin kapetana i bio je čovjek vrlo hrabar; po njemu se imenovana plemićka familija prozvala Radonjić. Ovaj Radonja izrodi 4 sina, nazvani knezovi (*detti Conti*), to jest k(nez) Nikola, k(nez) Đorđe, k(nez) Milutin i k(nez) Andrija. Imenovani knez Nikola bio je kapetan i izrodio je 2 sina, po imenu k(nez) i kapetan Jovan i k(nez) Đorđe. U to vrijeme svršila je i nestala vladalačka porodica Crnojević. Zatim plemstvo i cio crnogorski narod izabraše imenovanoga k(neza) Jovana za prvog starješinu

crnogorskim venama. Mnogo prije nego su doseljenici iz Bosne i drugih areala stigli u ove krajeve – i donijeli sobom iskustvo o tome „što znači nesloga i razjedinjenost“, a sa ovim i dokaze o vlastitoj nespремnosti da tu pošast prevladaju tamo gdje su ponikli – gorštaci sa prostora oko lovcénskih visova imali su sasvim formiran svoj pogled na svijet i život.³⁵ U njihovoj geopolitičkoj vizuri i psihološko-etičkoj strukturi, nije bilo mjesta – ni za priču da potiču od preživjelih kosovskih junaka,

Crne Gore i (on) izrodi 3 sina: k(neza) Nikolu, k(neza) Aleksu i k(neza) Petra. Aleksa je pošao u Napuljsko Kraljevstvo, gdje se i danas njegovi potomci zovu kneževi od Crne Gore (*conti Montenegro*), a njegovom starijem bratu zvanom k(nez) Nikola rodiše se tri sina, zvani k(nez) Stanislav, k(nez) Đuro i k(nez) Rafailo. Rečeni k(nez) Stanislav bio je izdignut na stepen prvog serdara i imao je četiri sina, zvane k(nez) Vukosav, k(nez) Vukolaj, k(nez) Jovo i k(nez) Marko. K(nez) Vukosav bio je serdar, a poslije njegove smrti naslijedio je serdarstvo njegov brat k(nez) Vukolaj i ovome se rodi jedan sin po imenu k(nez) Stanislav. Ovaj je poslije smrti svoga oca bio postavljen prvim serdarem i radi svoje izvanredne obdarene pameti i naročite vrijednosti i hrabrosti pokazane prilikom uništenja turske vojske 1756. godine bio je jednoglasno proglašen i izabran od cijeloga naroda za guvernadura i komandanta Crne Gore. Poslije njegove smrti postavljen je za guvernadura sin mu Vukolaj, a iza smrti ovog na to zvanje bio je izabran njegov brat, sada vladajući Jovan (*ora il Regnante Giovanni*)“ (Risto J. Dragičević, „Njogoševo ukidanje guvernadurstva“, *Istorijski zapisi*, III/49, str. 149).

³⁵ Njeguši se u Kotorskom arhivu, direktno, pod tim nazivom, prvi put pominju 1420. godine. Indirektno, pod nazivom Ledinac (*de Ledince*) pominju se 1336. godine, uz navođenje nekih toponima (Knež-do, Sjenokos, Vrba, Zalazi) koji i danas postoje. Pominje se i potok Nelgose (*pottocum nelgose*) po kome je Ledinac kasnije nazvan Njeguši (*Arhiv i nauka, kulturno blago Crne Gore*, Beograd, 1980, str. 135). Vremenom su se Njeguši toliko razvili da su postali varoš, koja 1937. godine traži da se preimenuje u selo, „jer ne može plaćati poreze predviđene zakonom za varošice“ („Pravda“, 1. februar 1837, str. 21).

ni za domovinu izvan one u kojoj su rođeni. Naprotiv, bili su to obični ljudi, koji su znali i čiji su i što je njihovo, i što im treba činiti da bi ostali svoji na svome. Za razliku od doseljenika, znali su, dakle, ono što Niče tako jednostavno objašnjava, da čovjek samo toliko vrijedi i ima smisla koliko je „jedan kamen u nekoj velikoj građevini“: za šta pre svega mora biti *čvrst*, mora biti ‘kamen’³⁶. A ta „velika građevina“, za njih je – saobrazno onom klasičnom grčkom *Hic Rhodus, hic salta!* – bila *sloboda* na kamenu na kome su rođeni. Zna li se to, doima se pomalo čudnom priča mitropolita Vasilija poslije smrti gubernadura Stanislava Radonjića, da je ovaj, prilikom boravka sa njim u Petrogradu, bio toliko drzak i naivan da od ruske carice traži da mu izda diplomu da potiče od cara Dušana. Ovo, dakako, ne zbog toga što je Stanislav bio, mimo drugih ljudi, nezainteresovan za to da, kako smo već pomenuli (navodeći Platona, odnosno Ničea), „bude gospodar nad svim ljudima, a ako je moguće i sam Bog“, već zbog toga što je bio dovoljno inteligentan da zna kako se stiču slava i priznanja (što je, uostalom, u odnosu na mitropolita Vasilija već bio, veoma ubjedljivo i jasno pokazao). No, čak i da je gubernatur Stanislav Radonjić to uradio, uradio ga je po nagovoru mitropolita Vasilija čija je zamisao bila da pokaže Rusima kako njegovo neočekivano napuštanje zemlje uoči bitke s vojskom bosanskog vezira, nije bilo bijeg iz straha od smrti, već stvar taktičkog dogovora sa komandantom „svoje“ vojske (gubernadurcom), koji je kao i on bio „visokoga roda“.³⁷

Ontološkom stegom prikovani za prostorno neveliko, ali veoma čvrsto tlo na kome su ponikli, Radonjići o Crnoj Gori ne

³⁶ Fridrih Niče, *Vesela nauka*, Beograd, 2015, str. 241.

³⁷ To, uostalom, indirektno potvrđuje i Katerina Radonjić u pismu majci iz Petrograda, u kome između ostalog kaže kako „zlosretnji i nesrećni vladika Vasilije“, zajedno sa Vukalom Đikanovim i popovima Mojašem Plamencom i Prelom Đuraškovićem, „za malo asprah prodaje sve dobro i poštenje crnogorsko“ (*Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori*, Podgorica, 1998, str. 175).

razmišljaju niti kao o privremenom staništu i zemlji besudnoj, niti kao o usputnom prihvatilištu, koje će napustiti čim se otvori horizont obnove staroga, ili stvaranja nekog novog velikog etničko-religijskog carstva. Naravno, ne vide Crnu Goru ni kao perifernu enklavu novog Levijatana u kome će im biti čast da bespogovorno služe njegovim „višim ciljevima“. Naprotiv, Crna Gora je njima centar svijeta i vrelo života – nešto bez čega ni njih nema. Dobre trgovačke i kulturne veze sa neposrednim okruženjem, bile su im uslov da iz pozicije slobodnih ljudi vlastiti život učine znatno sigurnijim, boljim i ljepšim. Znali su da Njeguši, u kulturno-duhovnom i materijalno-proizvodnom smislu postoje od kada postoje i primorski gradovi Kotor, Perast i Risan i da će tako biti „do kraja svijeta“. O tome, uostalom, svjedoče spomenici materijalne kulture i arheološki lokaliteti od Bogićeva brijega do Krsca, jezik kojim su govorili, elementi kulture življenja, načini razmjene materijalnih dobara sa Primorjem i mnogo drugog, bez čega ni Bokelji, ni Katunjani, ne bi imali znatan dio onoga što im je trebalo.³⁸ Naslućuju, a kad se svojim trgovačkim brodovima otisnu malo dalje po Mediteranu ili do Carigrada, sasvim dobro vide da je isto i sa Crnom Gorom. Poštuju staru mudrost „svuda poći, ali doma doći“ i zato, mada imaju kuće i imanja po Boki, stanuju u Njegušima i okrenuti su njihovom dobru i dobru Crne Gore. Razumije se, uvijek duboko uvjereni u smisao i mogućnost njihovog postojanja i razvoja i spremni da za ta dva ideala žrtvuju sve svoje, uključujući i živote.³⁹

³⁸ Mišljenje da je dio Crne Gore, osobito onaj obuhvaćen Katunskom nahijom, bio nenaseljen sve do vremena Crnojevića, ne prihvata ni Marko Dragović, čija su istraživanja u tom pogledu pokazala da su ovi predjeli bili naseljeni znatno prije Ivanovog seljenja prijestonice sa Žabljaka i Oboda na Cetinje (*Letopis Matice srpske*, 1891, knj. 167, sv. 3, str. 20–21).

³⁹ Da takva nadanja guvernadura Radonjića nijesu bila bez osnova govori jedan zapis iz polovine XIX vijeka u kome se kaže: „Nedaleko od Cetinja leže

Sa takvim socijalno-ekonomskim i državno-političkim vizijama, u čije su neke prednosti i vrijednosti imali prilike da se lično uvjere, Radonjići su, ako se tako može reći, bili predisponirani da kao svoj životni *credo* prihvate:

- da veze i odnosi Crnogoraca i Crne Gore sa drugim narodima i državama, koje je novovjekovna civilizacija učinila podjednako neizbježnim svim entitetima te vrste u svijetu, ni u jednom konkretnom slučaju, čak ni onda kad su u pitanju velike sile i njihova pomoć i zaštita, ne smiju biti takve da na bilo koji način dovode u pitanje njihovu nezavisnost i slobodu;

- da shodno tome – ni Bog ni Rusija, spram kojih treba imati „dužno“ poštovanje, ne mogu zamijeniti Crnogorce u očuvanju njihove zemlje kao slobodne i nezavisne, niti imati veći upliv od njih samih na ono što se u njoj događa i u kom smjeru se razvija;

- da nalozi i razlozi novovjekovne civilizacije, bitno potencirani promjenama koje su donijele građanske revolucije u Americi i Evropi, povećavaju Crnoj Gori izgleda za razvoj, kao i svim drugim zemljama koje su u konstituisanju i funkcionisanju svog društva i države dale apsolutnu prednost principima sekularizma;

- da imaju smisla i izgleda za razvoj i napredak samo one zemlje koje ne opstojavaju od milostinje „pokrovitelja“, plaćene vlastitom neslobodom i krvlju prolivenom za njihove porobljivačke velikosilske potrebe i prohtjeve, već žive od onoga što stvore svojim djelima;

- da najveće izgleda Crnogorcima i Crnoj Gori da uspiju u toj namjeri, daje horizont koji se otvara prekomorskim pogledom s visova iznad Boke Kotorske;

- da ta orijentacija – ne znači razlaz ni sa istočnim hrišćanstvom, ni sa slovenskom pripadnošću, ali traži njihovo

Njeguši, jedino mjesto ove zemlje koje na evropsku varoš naliči“ (*Serbskij Letopis*, 1846, knj. 74, sv. 3, str. 84–85).

prilagođavanje principima i ritmu života građanskog društva i države.

Može li se ovo nazvati petokolonaštvom?

Ili su, možda, u pitanju vizije i ponašanja onih koji vide dalje i bolje od svojih sunarodnika i žele da i njih, u tom pogledu, pridobiju i usmjere?

(2) Radonjići nijesu bili samo, u principu, svjesni činjenice da nivo kulturno-duhovne uzdignutosti i obrazovanosti čini važnu pretpostavku za veću uključenost i učinak u procesima političkog i državnog razvoja zemlje. Oni su bili i subjekat koji se u tom smislu, i faktički ponašao odlučnije i uvjerljivije od svih drugih u svojoj zemlji.

Kad se to kaže, imaju se u vidu sljedećih nekoliko elemenata i momenata.

Prvo, Radonjići su postali veoma poznata, ne samo njeguška, nego i crnogorska porodica, o kojoj mnogi, iz više razloga, puno pričaju. Razumije se, ne svi isto i jednako cijeneći i vrednujući njene osobine i uspjehe.

Isidora Sekulić, na primjer, kaže da su kuće Radonjića na Njegušima bile grupa „lepših i negovanijih kuća“, te da su njihovi vlasnici živjeli na italijanski način pogospodili se, obogatili i osilili toliko da su „Petrovićima od preko puta poručivali: da okrenu lule na onu stranu“. Zbog toga, ili nečega drugog, ona se iskreno raduje što ih je ugasio, „naglo kao sveću, Vladika Rade“, tako da će „narod odahnuti“.⁴⁰

Milovan Đilas, međutim, govori sasvim suprotno. On, naime, kaže: „Radonjići su bili postali najgospodskija porodica u Crnoj Gori, sa pravim dvorcem na Njegušima, žene od njihove krvi bile su glasite ljepotom, a oni su imali široku mrežu prijateljstava i uticaja. Krčili su i dosta prokrčili Radonjići i guvernaduri na putevima i za same Petroviće i svu Crnu Goru. Vlast i država i

⁴⁰ *Politika*, Beograd, subota, 25. januar 2014, dodatak NAŠI VELIKANI, str. 12–13.

u njima su se začele... Istorijska nauka duguje Radonjićima i guvernadurima pravdu i istinu“.⁴¹

Drugo, Radonjići su – kako mnogi historiografski fakti pokazuju – bili za svoje vrijeme izuzetno obrazovana porodica.

Jedna od žena iz te porodice, Katerina Radonjić, sestra guvernadura Stanislava Radonjića, čiju ljepotu, pod imenom Bele Stanišić, veliča i mitropolit Petar II Petrović Njegoš⁴² – autorka je knjige *Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori*. Za tu knjigu poznati istoričari kažu da je „najstarija istorija Crne Gore poslije one Vasilija Petrovića“.⁴³

Guvernadur Stanislav Radonjić, sa puta za Trst, 13. avgusta 1757. godine, piše svojoj porodici i poručuje sinu Vukalu da ne zaboravi na školu, već da uči, kako se kasnije ne bi kajao, te da istovremeno obrati pažnju na to kako uče Joko mali (kasnije guvernadur Jovan) i Mare.⁴⁴ Iz testamenta guvernadura Jovana Radonjića, pisanog 4. januara 1802. godine, vidi se da je imao osam sinova, od kojih je njih sedam školovano, uglavnom u Trstu, dok je osmom, koji nije poput braće bio školovan vani, ostavio u nasljeđe više materijalnih dobara.⁴⁵ Jedan od poznatijih Radonjića školovanih na Zapadu bio je i Đuza, koji je tečno govorio engleski, italijanski, španski i grčki jezik. Đorđe Radonjić, bio je takođe visokoobrazovana ličnost i diplomata na čijoj se promociji kao stručnjaka za međunarodne odnose, uključujući i one sa Rusijom (poznati memorandum u 12 tačaka iz 1815. godine), u jednom trenutku angažovao i mitropolit Petar I.⁴⁶ Petrovići, nasuprot tome, nijesu imali makar jednog svjetovno obrazovanog člana. Mitropolit Petar I je imao namjeru da Rada Tomova pošalje

⁴¹ Milovan Đilas, *Njegoš*, Beograd, 2013, str. 82.

⁴² Petar II Petrović, *Djela*, Podgorica, 2001, str. 695.

⁴³ *Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori*, preveo i priredio Božidar Šekularac, Podgorica, 1988, str. 6.

⁴⁴ *Istoriski zapisi*, knj. III, sv. 5–6, maj – jun 1949, str. 314–316.

⁴⁵ *Isto*, knj. III, sv. 1–2, januar – februar 1949, str. 88–89.

⁴⁶ Branko Pavićević, *Izabrana djela*, Podgorica, 2007, knj. VI, str. 313–314.

u takvu školu, ali ga je „poslao Topaloviću kada se Đorđe (Petrović – R. R.) odrekao učenja u duhovnoj akademiji“.⁴⁷

Za dokument guvernadura Jovana Radonjića, koji je 1799. predat bečkom Dvoru, s ponudom za uspostavljanje saradnje između dviju zemalja, istoričari su kazali – da je bio odraz „visokog stepena političkog obrazovanja, državničke mudrosti i diplomatske vještine njegovih autora“.⁴⁸

O obrazovanosti guvernadura Vuka Radonjića, koju ovaj demonstrira u razgovoru sa Vialom de Somijerom, crnogorska istoriografija nikada nije napisala nijedno slovo. A imala je razloga, već i zbog toga što je guvernadurov komentar o smrtnoj kazni kod veoma obrazovanog Francuza, osim iznenađenosti „prirodnom govorničkom obdarenošću ovog čovjeka“, probudio i nadu – da će svijet jednog dana vjerovatno doživjeti da vidi „kako se ispravlja nepravda nanijeta nevinima“.⁴⁹ Mogla je da prenese i guvernadurove riječi: „Bilo bi dostojno i svih razboritih i prosvijećenih naroda da iz svojih krivičnih zakonika sasvim izbrišu smrtnu kaznu“, iskazane uz konstataciju da nije zakonito „čovjeku oduzeti ono što mu se zakonom ne može i vratiti“.⁵⁰ Konačno, crnogorska istoriografija je mogla da sazna i to:

- da se guvernadur tokom školovanja u Rusiji upoznao sa Bekarijinim idejama prosvijećenog zakonodavstva, izloženim u njegovoj knjizi *O zločinima i kaznama*, koje je i carica Katarina II ugradila u svoj *Nakaz*;

- da se filozofija prava koju guvernadur preferira pod uticajem Bekarijinog učenja, temelji na stanovištu – da su zakoni samo

⁴⁷ Risto J. Dragičević, „Njegoševo školovanje“, *Istorijski zapisi*, knj.II, sv. 3–4, septembar – oktobar, 1948, str. 188.

⁴⁸ Dragoje Živković, *Istorija crnogorskog naroda*, Cetinje, 1992, tom II, str. 252.

⁴⁹ Viala de Somijer, *Istorijsko i političko putovanje u Crnu Goru*, Cetinje, 1994, str. 40.

⁵⁰ *Isto*, str. 40.

zbir malih djelova slobode kojih se svaki čovjek odrekao, pri čemu je i logično, i izvjesno, da dio slobode koju je svako prinio pri zaključivanju društvenog ugovora, ne obuhvata žrtvovanje najvećeg od svih dobara – života;

- da guvernadur, analogno tome, zastupa stanovište – da smrtna kazna, kao pravo da se ubije, niti je prenijeta na suverena, niti može biti upisana u bilo koji zakon;

- da braneci takav pogled na svijet i život, i suprotstavljajući se samovolji i svireposti u ime tobožnje božje, ili neke druge pravde, guvernadur ne potkopava temelje razvoja crnogorskog društva i države, već u njih hoće da ugradi sadržaje i standarde visokocivilizovanog svijeta, koji njoj jedino priliče.

Treće. Radonjići su prvi u Crnoj Gori uveli neku vrstu protokola. U tom smislu, veoma je interesantno, i kao argumenet za ovu tvrdnju, i kao pokazatelj „slike vremena“, pismo guvernadura Jovana Radonjića svojoj majci Gordani od 20. maja 1781. godine, u kome joj, najavljujući dolazak visokih gostiju sa strane u njihov njeгуški dom, savjetuje da se obijeli i uredi kuća. Zatim, preporučuje da se kupi dvadeset cekina žita, tri cekina sira, i sedam cekina kaštradine. Uz to, treba reći arhimandritu Petru da ne prodaje sir, da kupi što je moguće više žita u Primorju, da na Cetinju nabavi materijal za popravku kuća, da obijeli crkvu i da se lijepo uredi. Vuksan Popov treba da nabavi jednu ili više bačvica meda.⁵¹

Može li se ovo nazvati petokolonaštvom?

Ili su, možda, u pitanju vizije i ponašanja onih koji vide dalje i bolje od svojih sunarodnika i žele da i njih, u tom pogledu, pridobiju i usmjere?

(3) Gotovo dvije stotine godina prije nego je Nikola Mirkov Petrović, budući knjaz i kralj Crne Gore, ispričao svoju priču iz djetinjstva, u kojoj opisuje kako je „skužavao“ po Njeгуšima

⁵¹ Slavko Mijušković, „Politički manevri guvernadura Jovana Radonjića“, *Istorijski zapisi*, IX/1953, str. 172–173.

dugove od prodatog žita svojega oca, uzetog na poček od kotorskih trgovaca Zbutega, u jednom kotorskom notarskom zapisu (od 10. januara 1702. godine) moglo se pročitati kako „lično pristupiše braća Staniša i Rade, sinovi pokojnoga popa Nikole Stefanovića iz Njeguša, u svoje ime i u ime popa Alekse i Đura, druge dvojice njihove braće, kako bi potraživali bilo kakvu imovinu, novac i drugo u čemu neko uživa ili je deponovano u bilo kojoj kancelariji u Carigradu, a vlasništvo je pokojnoga Marka, brata prisutnih, koji je preminuo u Carigradu...“.⁵²

Istoričar Tomica Nikčević, o bogatstvu guvernadura Radonjića, piše sljedeće: „Pored brojnih podataka o aktivnosti Radonjića kroz XVIII vijek, nekoliko dokumenata ukazuje i na imovno stanje najuže porodice guvernadura. Iz nekih podataka Državnog arhiva u Zadru vidi se da je Jovo Stanov Radonjić bio povjerilac mnogim mletačkim državljanima u Boki Kotorskoj (gdje je, kako se to iz pisma lijepo vidi, trgovao žitom i drugim artiklima – R. R.) da je od mletačkih vlasti tražio dozvolu da s njima izvrši poslovne obračune (Pismo Jova Stanova Emu od 4. II 1766, Akti izv. pov. 1763. do 1766, HSP, Pismo J. Radonjića Sagrendu od 17. XI 1784, Akti izv. pov. 1783. do 1785, CXIV, Pismo J. Radonjića Đuzepu Diedu od 1. VI 1798, Akti izv. pov. 1787. do 1789, CL)⁵³.

Moć i ugled guvernadura Jovana Radonjića, svakako odražava i to što veoma prisno poslovno saobraća sa Ferdinandom IV, kraljem Dviju Sicilija, kome u vrijeme gladnih godina u Crnoj Gori poslije prvog Mahmut-pašinog pohoda na nju, piše: „Ne puštite ovoliko Kerstianstva da pomre od gladi ili pođe u Tursku zemlju: no ni pošljite pet šest brodovah žita i ječmena i raži i boba i šenice da ne bi puk pomro od gladi: a da platimo s

⁵² Kotorski arhiv, *Sudsko-notarske knjige*, knj. 134, str. 495–496.

(Iz: Gligor Stanojević, *Crna Gora u doba vladike Danila*, Cetinje, 1955, str. 198–199).

⁵³ Dr Tomica Nikčević, *Op. cit.*, str. 75.

asprom: a bitiće vi zafaljeno i od visokieh dvorovah austrinsko-ga i rosinskoga“.⁵⁴

Veoma je interesantna i priča guvernadura Vuka Radonjića o pomorskoj trgovini njegovih predaka, čiji su brodovi u XVI vijeku stizali do Španije (otuda i čuvena španska narodna nošnja koju je ovaj guvernadur oblačio u svečanim prilikama).⁵⁵

Već na osnovu ovih podataka može se konstatovati više, za imovinsko stanje guvernadurske porodice relevantnih momenata i elemenata, a prije svega to:

- da su guvernaduri Radonjići, zahvaljujući svojoj okrenutosti Mediteranu i pomorskoj trgovini, sa svim mukama i naukom koje to donosi, ali i sa nesumnjivo velikim i važnim, ne samo ekonomskim vrijednostima i prednostima te orijentacije u odnosu na posvemašnji autarkizam i život od tuđe pokroviteljske pomoći, bili – ne samo finansijski i materijalno jači od konkurentske porodice Petrović, nego i u posve drugačijoj psihološko-etičkoj poziciji u odnosu na Crnu Goru i smisao borbe za njeno postojanje;

- da guvernaduri Radonjići teže dominantnoj poziciji u političkoj vlasti zemlje i njenoj državnoj organizaciji s ciljem da ove usmjere putevima evropske civilizacije utemeljene građanskim revolucijama – gdje vlada princip steći svojim rukama, znanjem i vještinom u nadmetanju i razmjeni sa drugima – dok mitropolit, nezavisno od toga što u nekim trenucima o tome intimno misle, objektivno teže držanju Crne Gore podalje od tog „posrnuća“ i „mračnjaštva“;

- da, dok guvernaduri Radonjići, teorijska i politička uporišta za svoju orijentaciju traže i nalaze u idejama i mislima najprosvjećenijih umova Evrope i Amerike, o čemu posebno svjedoči *Kratki opis o Zeti i Crnoj Gori*, dotle crnogorska isto-

⁵⁴ Iz još neobjavljene prepiske pohranjene u porodičnoj zaostavštini guvernadura Radonjića.

⁵⁵ Viala de Somijer, *Op. cit.*, str. 33–37.

riografija, umjesto aktuelnih „teorijskih uporišta“ čelnika Cetinjske mitropolije, kojih nema, citira „taze“ misli Vasa Čubrilovića kako „Balkanski narodi sami, a pre svega slovenski, moraju na sebe uzeti zadatak da ustancima i ratovima sruše Tursko Carstvo u Evropi i na njegovim ruševinama izgrade svoje nacionalne države“;⁵⁶

- da gubernaduri Radonjići, u psihološko-etičkom smislu Crnu Goru doživljavaju kao Antej Geju – koja im služi za izvor duhovne snage i simbol pune lične i porodične identifikacije sa najvišim vrijednostima i dometima ljudskog roda, dok je ona u vizijama i emocijama druge strane samo prostor i sredstvo ostvarivanja tuđih transcendentalnih „viših ciljeva“ i vrlo pragmatičnih ličnih lukrativnih interesa.

Iz te distinkcije u pogledima na svijet i život, proizvedene materijalnom stranom egzistencije i njenim izvorima, nastaju i druge razlike u odnosu dviju rivalskih porodica prema Crnoj Gori, naročito u teškim momentima i kriznim situacijama.

Tri primjera dovoljno uvjerljivo ilustruju tu činjenicu.

Prvo, niko nikad nije pronašao, ili ukazao na to, da je neko od nekog gubernadura Radonjića čuo ružnu riječ na račun Crne Gore i Crnogoraca. Ovo, uprkos činjenici da su im Crna Gora i Crnogorci – s druge strane političke demarkacione linije – surovo i sa svim mogućim poniženjima, došli glave. Čak bi se moglo reći da gubernaduri Radonjići i čitava njihova porodica dijele filozofiju Leona Gambete, koji kaže da svoju zemlju treba najviše voljeti kad je i njoj i njenim građanima najteže.⁵⁷

⁵⁶ *Istorija Crne Gore*, str. 453.

⁵⁷ Taj Gambetin odgovor glasi: „Da, Francuska je slavna i pod znakom republike evo je ponovo na čelu svijeta, zbijajući pod svoja krila svu svoju djecu, uvijek ujedinjenu radi njene odbrane u ime jednog jedinog načela i dajući čovječanstvu legije umjetnika, radnika, građana i seljaka. O da, divno je pripadati Francuskoj i nema toga koji se ne bi dičio govoreći: Ja sam francuski građanin! Ali ne postoji samo ta Francuska, ta slavna Francuska, ta Francuska

Njima nasuprot, mitropoliti Petrovići su znatno manje opčinjeni Crnom Gorom, ili makar svoj patriotizam prema njoj iskazuju na bitno drugačiji način – uglavnom zavisno od toga koliko je smatraju svojim dobrom, odnosno dobrom „za koje se živi“. U tom kontekstu teško je ne zapaziti:

- nalaz Živka Andrijaševića da mitropolit Petar I u svojim *Poslаницma*, inače daleko najvrednijem pisanom tragu koji je iza sebe ostavio, „o svom narodu nije kazao lijepu riječ“;⁵⁸

- intimnu ispovijest mitropolita Petra I Stevanu Perkovu: „Stevane, da je ova naša šaka zemlje ikome išta valjala davno bi ovo nečije bilo. Nego se od nas svak uklanja kao od gladna kurjaka, je-si li me ču-o Ste-va-ne...?59

- kletvu mitropolita Petra II, koji, vjerovatno razočaran time što Crna Gora, skupa sa drugim „Slavjanima“, usljed vlastitih grešaka ili tuđih prepreka, nije bila kadra da ispuni njegova očekivanja od integralističkih projekata – bilo onog koji se ticao „kosovskog zavjeta“, bilo opštejužnoslovenskog ujedinjenja – kaže: „O prokleta zemljo, propala se, / ime ti je strašno i opako!... / U krv si se meni pretvorila! / Istina je, ovo nije drugo revolucionarna; Francuska oslobodilačka, i inicijatorka roda ljudskog; ta Francuska čudesne aktivnosti i, kao što je neko rekao, ta Francuska odgojiteljka genijalnih ideja svijeta. Postoji i druga Francuska, koju ja ne manje volim; druga Francuska koja mi je još draža. To je ona Francuska, Francuska pobijedena i ponižena; to je Francuska slomljena; to je ona Francuska koja vuče svoje okove kroz četrnaest vijekova; Francuska koja proklinjući vapije za slobodom i pravdom; ona Francuska koju despoti, tobož radi slobode, guraju neprekidno na bojna polja, da bi izlila krv kroz svoje arterije i vene; ona Francuska koju u njenom porazu klevetaju i vrijeđaju. O, tu Francusku, takvu, ja volim kao što se voli mati; takvoj Francuskoj vrijedi žrtvovati život svoj, ponos svoj i sva sebična zadovoljstva; o njoj treba reći: ‘Tamo gdje je Francuska, tamo je otadžbina’“ (*Znameniti govori*, priredio Radovan Radonjić, Podgorica, 2013. str. 439).

⁵⁸ Živko Andrijašević, *Nacija s greškom*, Cetinje, 2004, str. 52.

⁵⁹ Vuk Vrčević, *Ogranci za istoriju Crne Gore*, Cetinje, 1950, sv. I, str. 33.

/ do gomile kostih i mramorah / na kojima mladež samovoljna /
pokazuje toržestvo užasa! / O Kosovo grдно sudilište, / usred
tebe Sodom zapašio!“;⁶⁰

- lakoću s kojom se jedan mitropolit Petrović, okupiran svojom ekonomijom u Mainama, više iskazuje kao mletački činovnik nego crnogorski duhovni čelnik, drugi za sebe kaže da je Moskov, treći ruskog samodršca naziva svojim carem, četvrti se odmara na Karuču dok mu u Mainama ruski činovnik, po ruskom zakonu, sudi i osuđuje sekretara i ličnog prijatelja, peti s ponosom javlja ruskom ambasadoru u Dubrovniku da je crnogorski Senat, na čijem čelu su dva ruska građanina, po ruskom zakonu, osudio crnogorskog guvernadura na progon iz zemlje.

Ništa se od svega ovoga ne može podvesti pod drugu kategoriju, do pod etički i emocionalni odnos prema Crnoj Gori, tj. stepen stvarne ljubavi prema njoj i spremnosti da se za nju, kad treba i koliko treba, podnese odgovarajuća žrtva.

Drugo, uprkos činjenici da crnogorska istoriografija mitropolitima Petrovićima pripisuje velike ratne zasluge, ne samo u smislu održavanja borbenog duha crnogorskog naroda, već i neposrednog učešća mitropolita u bitkama, i to „s mačem u ruci“, nema podataka koji bi to potkrijepili. Sve što crnogorska istoriografija o tome nudi iz pera je mitropolitovog „tajnog“ sekretara, ruskog đakona Aleksija ili su Petrovići sami o sebi napisali.⁶¹

⁶⁰ Petar II Petrović Njegoš, *Gorski vijenac*, Titograd, 1964, str. 94.

⁶¹ Kako njihovi crnogorski istoriografski sljedbenici to interpretiraju lijepo pokazuju dva opisa o istom ratnom događaju (kod Klobuka) u kome učestvuje mitropolit Petar I. Branko Pavićević, na primjer, u već pominjanom tekstu o tome piše: „Tako je 27. V / 8. VI (1807) ruski major Bezobrazov zatražio od vladike dopuštenje da izvrši opšti juriš na Klobuk. Dok ga je vladika ubjeđivao da odustane od tako preuranjenog pokušaja, jedan manji crnogorski odred je, bez ičijeg dopuštenja, pošao na juriš, a za njim je slje-

No, ni pod uslovom da se koriste samo ti izvori, i uz sve poštovanje ličnosti i djela mitropolita Petra I, ne može se, čak ni u simboličkom smislu, reći ono što su rekli autori umjetničkog dijela govornog programa na centralnom podgoričkom trgu, prigodom proslave hiljadu godina crnogorske nezavisnosti i deset godina od najnovijeg sticanja nezavisnosti zemlje – da je on „pobjednik Krusa“. Objašnjenje u tom pogledu dato je u četvrtom poglavlju drugog dijela ove knjige. Tamo su naznačena i sva „vojštenja“ ostalih mitropolita Petrovića, od onog u kome, kako J. Radonić piše, mitropolit Vasilije oslobodi Mlečane brige kako da ga otruju time što je pred vojskom bosanskog vezira „utekao iz Crne Gore, ostaviv Crnogorce na cedilu“,⁶² do onog da su na Krusima pobijedili snaga, volja i pregnuće ujedinjenih crnogorskih plemena, a da spisi nastali van ćelija Cetinjskog manastira, pojedinačno priznanje za tu pobjedu pripisuju guvernaduru Jovanu Radonjiću. To se podjednako odnosi i na studijske tekstove istoričara i stihovane autorske tekstove i narodne pjesme. Među ovima drugim svakako prednjači *Pjesen crnogorska*, posvećena mitropolitu Petru I.⁶³

doavao crnogorski guvernadur Vuko Radonjić sa svojim odredom. Ne časeći časa, to su odmah zatim učinili Bokelji, pod komandom kapetana Bogdana Ćurkovića. Videći da mu je komanda izmakla iz ruku, i neustrašivi vladika Petar I je sa glavninom krenuo na juriš“ (Branko Pavićević, *Sazdanje crnogorske nacionalne države*, str. 79). Dimitrije Milaković, međutim, u svojoj *Istoriji Crne Gore*, o tom događaju piše: „Turci ne šćenu se nikako predati, a među tijem tajno im dođe pomoć, a tu su i same francuzke kolone bile, te obkole nekoliko Rusa regularne vojske, nekoliko Crnogoraca i Primoraca, đe je također i gubernator V. Radonjić bio te tako navale na malu šaku, da je milosrdni vladika stojeći na studenoj stijeni gorke suze ronio, moleći se Bogu da im bude u pomoći“ (*Povjesnica crnogorska*, priredio Marijan Mašo Miljić, Podgorica, 1997, str. 243).

⁶² *Letopis Matice srpske*, 1912, knj. 285, sv. 1, str. 110.

⁶³ Odnosi se na „*Pjesen crnogorsku*“, za koju Nikola Škerović, na primjer,

Na drugoj strani, od 1717. godine, kada se crnogorsko-mletačkim dogovorom o formiranju deset crnogorskih četa koje bi u slučaju rata s Osmanlijama obezbjeđivale granice Crne Gore, za njihovog komandanta „postavi pop Vuko Stanišić“,⁶⁴ pa za narednih 114 godina, nije bilo crnogorskog rata u kome nijesu učestvovali i kojim nijesu komandovali njeguški Radonjići. Za sve to vrijeme, bilo kao serdari, bilo od sredine XVIII vijeka, kao crnogorski guvernaduri, oni su bili čuvari i nosioci crnogorskog alaj-barjaka, kao simbola vrhovne državne vlasti i vrhovne komande crnogorskom vojskom. Uvjerljive podatke o ovome, kao što je već rečeno, nudi historičar prof. dr Branko Babić, koji je minucioznim istraživanjima fenomena crnogorskog barjaktarstva, nepobitno utvrdio – da se crnogorski alaj-barjak „kao lična zastava guvernadura, odnosno mitropolita, koji je predstavljao zajednički vojnu zastavu cjelokupne crnogorske vojske, kao i državnu i nacionalnu zastavu“ od 1717. do 1831. godine nalazio kod guvernadura Radonjića, koji su bili njegovi „čuvari i nosioci“, a to znači i glavnokomandujući

kaže: „Po toplini s kakvom se pisac odnosi prema gubernatoru Joku ‘crnogorskoj glavi’ i tretiranju njegove uloge u pomenutim događajima, po poznavanju čak i detalja o spaljivanju guvernadurove kuće u prethodnom uspješnom pohodu Mahmut-paše na Crnu Goru – s jedne strane, i opreznog tretiranja i poštovanja mitropolita Petra I, ‘crnogorske dike’, (i ako mu spori vrhovnu svetovnu vlast), s druge strane, moglo bi se s izvesnom sigurnošću pretpostaviti, da je *Pjesen* pisana još za života i guvernadura Joka i mitropolita Petra I... Prema svemu ovome *Pjesen. Crnogorska pobjeda nad skadarskim pašom Mahmutom Bušajom*’ bila bi važan savremeni historijski dokument – svedočanstvo – savremenika, možda i učesnika, u značajnim pobjedama Crne Gore od jula do septembra 1796. godine“ (Nikola P. Škerović, *PJESEN. ‘Crnogorska pobjeda nad skadarskim vezirom Mahmutom Bušatlijom, kao historijski dokument’*, *Istoriski časopis*, Beograd, 1948, br. 1–2, str. 180).

⁶⁴ Jevto Milović, *Zbornik dokumenata iz istorije Crne Gore (1685–1782)*, Cetinje, 1956, str. 42.

crnogorske vojske. Tako je bilo sve do ukidanja guvernadurstva.⁶⁵

Treće, guvernaduri Radonjići nijesu bili samo vrhovni zapovjednici crnogorske vojske, već, u više presudnih situacija, i jedini nosioci troškova njenog ratovanja. Nikada se, ni prije ni poslije njih, nije desilo da je neko ko je komandovao Crnogorcima u bitkama svojim materijalnim dobrima direktno podmirivao ili garantovao pribavljanje neophodne ratne opreme za njihove operacije.

Guvernadur Stanislav Radonjić, tako, nije bio samo vojni komandant crnogorske vojske u višednevnim sukobima u jesen 1756. sa vojskom bosanskog vezira u sjevernim predjelima Katunske nahije, i to u uslovima kada je mitropolit Vasilije, iznenada, „da nitko ne zna“, napustio Crnu Goru, ostavivši mu da se snalazi kako zna i umije.⁶⁶ On je bio i taj „neznanac sa

⁶⁵ Profesor Babić, ovaj svoj naučni nalaz objavljuje u feljtonu koji počinje stihovima: *Razvi Joko (gubernator) svilen alajbarjak / pa na konja postavi se junak, / sobom vodi njeguške delije / nad njima se alajbarjak vije*. A zatim nastavlja: „Događaji 1796, a i kasniji podaci u dokumentima, posebno izvori iz doba Petra II, omogućavaju da se rekonstruiše status i opis crnogorskog alajbarjaka. Aleksandar Rojc, ruski dvorski savjetnik potvrđuje narodnu pjesmu o alajbarjaku i da su guvernaduri Radonjići čuvari i nosioci tog barjaka od 1717. do 1831. godine“. Dodaje još i to: „U doba mitropolita Petra I postojala su dva tipa zastava: alajbarjak kao lična zastava guvernadura, odnosno mitropolita, koji je predstavljao zajednički vojnu zastavu cjelokupne crnogorske vojske, kao i državnu i nacionalnu zastavu; drugi tip su bile lokalne knežinske, odnosno plemenske, odnosno stotinaške zastave sredinom XIX vijeka, odnosno četne zastave osamdesetih godina XIX vijeka. Oba tipa bila su istog oblika, ali alajbarjak je bio od svile, a lokalni barjaci od platna. Alajbarjak je imao crveni (zlatni) krst na bijelom polju crveno obrubljenom, a drugi tip obratno – bijeli krst na crvenom polju bijelo obrubljenom“ (Dr Branko Babić, „Crnogorsko barjaktarstvo“, *Vijesti*, Podgorica, 11. avgust 2010, str. 37).

⁶⁶ Nakon prijeteće poruke bosanskog vezira 1756. godine, da sprema vojsku s kojom će krenuti na Crnu Goru da je pokori, guvernadur Stanislav Radonjić

Primorja“ koji je u posljednjem trenutku svojoj vojsci nabavio nedostajuću municiju i spasio je sigurnog poraza.⁶⁷

Nešto kasnije, slično postupa i guvernadur Jovan Radonjić. Karakteristično je u tom pogledu njegovo pismo od 29. IV 1782. godine, kojim, kada je zaprijetila opasnost od turskog napada, traži od kotorskog providura deset „miljara“ hljeba, jedan miljar praha i jedan miljar olova, pa naglašava: „...ako ga ne bi ktio prevedri Šenat darovati, ja ću vi učiniti škrit verho mojijeh dobarah što imam u vaš štat i što (ću) vi poslat makar i duple zaklade“.⁶⁸

Može li se ovo nazvati petokolonaštvom?

Ili su, možda, u pitanju vizije i ponašanja onih koji vide dalje pozivao je Crnogorce da se pripreme za odbranu. Tom prilikom je „održao vatren govor... koji ostaje kao dokaz crnogorske rečitosti i pismenosti toga doba...“ (Gligor Stanojević, *Mitropolit Vasilije Petrović i njegovo doba 1740–1766*, Beograd, 1978, str.138). Završni dio tog govora glasi: „Ono što se od nas traži da uradimo u ovoj našoj velikoj nuždi i jadu, jeste da svi vi do najmanjega treba da hrabro prolijete vašu krv za dedovsku zemlju, da bi odbranili našu slobodu. Uzdram se u pomoć svevišnjeg da će nas ojačati i dati snage našoj vazdašnjoj crnogorskoj hrabrosti i da ćemo pokazati sa neustrašivošću koliko su krepke naše snage, kao što su uvijek u prošlosti naši preci pokazivali“ (Dr Vladan Đorđević, *Crna Gora i Ausrtija u XVIII veku*, Beograd, 1912, str. 23).

⁶⁷ Gligor Stanojević, koji nije gledao sa simpatijama na guvernadura Stana Radonjića, ukazuje da o velikoj crnogorskoj pobjedi govori „jedan domaći izvor nastao mjesec dana poslije događaja... koji je bez sumnje, inspirisao guvernadur Radonjić“. Ali, sam Stanojević, odmah potom, konstatuje da je u narodnoj pjesmi „tačno rečeno da je Crnogorcima nestalo praha i olova“, tako da su „Crnogorci ipak dobili iz Primorja pomoć od nekoliko hiljada fišeka“, nakon čega su jurišali na turski tabor i razbili Turke. Pritom, začudo, prećutkuje da je ta spasonosna pomoć stigla upravo zahvaljujući guvernaduru Stanu Radonjiću. Ili, kao što konstatuje Dragoje Živković: „Posigurno najviše zahvaljujući guvernaduru Radonjiću“ (Dr Bogdan Sekulić, *Identitet Šćepana Malog gospodara zemlje crnogorske*, Podgorica, 2016, str. 97–98).

⁶⁸ Dr Tomica Nikčević, *Op. cit.*, str. 75.

i bolje od svojih sunarodnika i žele da i njih, u tom pogledu, pridobiju i usmjere?

(4). Po „logici stvari“, unutrašnjopolitička i vanjskopoliitička orijentacija dviju društvenih grupacija u Crnoj Gori, koje su predvodili mitropolit i guvernaduri, bila je, s jedne strane, emanat i supstrat posebnih (ličnih i porodičnih) interesa i, s druge, njihove vizije Crne Gore i brige za njeno dobro i napredak.

Kad je u pitanju mitropolitska strana, mnogi njeni pogledi i interesi, u tom smislu izloženi su u poglavljima jedan i tri drugog dijela knjige. Podsjećanja radi: privrženost ideji istočnog integralizma, odnosno uvjerenost u sverješavajuće rusko „pokroviteljstvo“ nad Crnom Gorom, za njih je bilo jedino „sveto pismo“ do kojeg su držali.

Sa guvernadurstvom – od vremena kad je ova funkcija „prešla“ na Radonjiće⁶⁹ – ta stvar je bila bitno drugačija.

Mada nastalo na prilično složenoj matrici, bar kad su crnogorsko-mletački odnosi bili u pitanju, guvernadurstvo sa Radonjićima na čelu, nije bilo:

- ni nastavak „stare prakse“ mletačkog posredovanja u crnogorskim unutrašnjim i vanjskim poslovima;
- ni nečija drugo, Crnoj Gori spolja nametnuta institucija, preko koje je njen stvarni vlasnik legitimno politički, ili na drugi način „radio svoj posao“ u njoj;

⁶⁹ Nagadanja o tome da su Radonjići do guvernadurske funkcije došli zamjenom sa Vukotićima svog serdarstva za nju, uz izvjesnu novčanu nadoknadu, prekinuo je Risto Dragičević, konstatacijom: „Uostalom, nemamo nikakvih izvora, koji bi potvrdili promjenu guvernadorskog zvanja između Vukotića i Radonjića, pa nije apsolutno nemoguće, da je Stanislav Radonjić, poslije pokazane hrabrosti u borbi s Turcima, u stvari izabran za guvernadura, a da je kasnija narodna tradicija ovaj prelaz guvernadorskog zvanja iz jednog plemena u drugo začinila pomenutom promjenom noževa i pridajom dukata“ (Risto J. Dragičević, „Guvernaduri u Crnoj Gori, 1717–1830“, *Istorijski Zapisi*, XXIII/1940, str. 32).

- ni specifičan oblik unutarcrnogorskog „nasilja nad istorijom“, u smislu da se neka ilegalna domaća politička grupacija ustremila na legitimne nosioce vlasti s ciljem da im je preotme, ili „dijeli“ s njima;

- ni manifestacija nekog trenutnog zastranjenja u inače ustaljenom, prirodnom toku društvenog i državnog razvoja Crne Gore, u smislu efemerne „konstrukcione greške“ koja apriorno blokira rad svih njenih vitalnih „agregata“ i čini je nemoćom, u bilo kojem odmjeravanju sa projektom na čijoj je kritici i prevladavanju temeljila svoju misiju.

Guvernadurstvo, dakako, nije bilo ni puka kopija mitropolitstva, u smislu da je u svemu bilo isto što i tobožnja „crnogorska teokratija“, samo „bez mantije“.

Ono je izraslo iz sazrele potrebe Crne Gore – da smjer i karakter svog društvenog razvoja prilagodi zahtjevima vremena i dominantnim odnosima u okruženju. Kao takvo, formom i suštinom, smislom svoje orijentacije i načinom vođenja svoje akcije, bilo je teorijski i istorijski antipod mitropolitском konceptu. U njegovoj osnovi se nalazi ideja i potencija građanskog društva, koje u pukotinama patrijarhalne svijesti, snažno protkane sadržajima etničko-religijskog fundamentalizma srpsko-rusko-slovensko-pravoslavne provenijencije, traži mogućnost emancipacije i razvoja Crne Gore. Zato guvernadurstva ima i onda kada crnogorski mitropoliti čine sve da ga potisnu, i onda kada crnogorska historiografija tvrdi da ga nema, ili da je kao suprotno „jedinoj pravoj orijentaciji“ svedeno na nahijski, odnosno plemenski nivo. I zato nije moguće, ni osporiti ga u ime odbrane superiornosti tobožnje mitropolitске vlasti, ni opravdati pokušaje njegovog ukidanja.⁷⁰

⁷⁰ „Domišljatosti“ dvorskih istoričara u pokušajima da dokažu da guvernadurstvo, navodno, nije moglo da bude konkurentno, kudikamo ozbiljnijoj, progresivnijoj, državotvornijoj i, po tom osnovu, za narod prihvatljivijoj mitropolitскоj alternativi, te da je stoga njegovo ukidanje bilo progresivan čin, ilustru-

„Tajna“ takve njegove prirode bila je u samo dvije stvari – obje sadržane u *Kratkom opisu o Zeti i Crnoj Gori*.

Prva stvar odnosi se na to što autorka te knjige, koja nudi pouzdaniji prikaz crnogorske istorije XVIII vijeka od onoga što ga je dao mitropolit Vasilije u svojoj *Istoriji o Crnoj Gori*, „nalazi za potrebno da produbi svoje kazivanje o istorijskoj situaciji, u kontekstu društveno-političkih odnosa u podlovcenskoj Crnoj Gori u XVIII vijeku, stavljajući naglasak na unutrašnjem administrativno-upravnom ustrojstvu, na podjeli zemlje na nahije i na druge opšte oznake koje karakterišu njen slobodni status“.⁷¹

Druga stvar je to da je kazivanje autorke te knjige, „u oprečnosti s Vasilijevom *Istorijom* u pogledu tretiranja uloge crnogorskog sveštenstva, u prvom redu pozicije koju su stekle vladike iz kuće Petrović-Njegoš“, naročito u dijelu gdje „tvrdi da bi sve stvari u politici zemlje imale drugačiji tok, ako bi se mitropoliti posvetili crkvi i vjeri, a upravu zemlje prepuštili mandatorima svjetovne državne politike“.⁷²

Upravlajući se prema tim reperima, guvernaduri Radonjići su kreirali i slijedili onu povijesnu putanju na kojoj nijesu mogli zapasti u iskušenje da, poput mitropolita Petrovića, pišu i pjevaju o sebi, ili istoriju direktno „diktiraju u pero“, a da im iza leđa, stoji neki „viši ruski oficir i rukovodi (njihovim – R. R.) je istoričar Dragutin Papović, kad kaže: „Njihov princip u odmjeravanju guvernadur – mitropolit je sljedeći: guvernaduri su saradivali s Austrijom zarad ličnih interesa, dok su mitropoliti saradivali s Rusijom zbog dobrobiti Crne Gore, kada guvernadur podbaci u odbrani zemlje, to je odraz njegove nesposobnosti, a kad Petar I izgubi Boku, to je zbog volje velikih sila, kad guvernadur želi da preuzme vlast, to je izdaja zemlje, a kada Petrovići prisvajaju državni novac za sebe i svoju porodicu to je legitimno i u državnom interesu“ (Dragutin Papović, *Op. cit.*, str. 49).

⁷¹ Dragoje Živković, *Istorija crnogorskog naroda*, Cetinje, 1992, tom II, str. 243–244.

⁷² *Isto*, str. 244.

političkim djelima i donosi odluke“.73 Umjesto toga, insistirali su na politici ekvidistance u odnosima zemlje sa velikim silama i suočavanju sa stvarnošću novog doba i zahtjevima koje ono nameće društvom i državnom razvoju Crne Gore. U tom smislu obraćali su se i Rusima, i Mlečanima i Austrijancima, ali svima isključivo sa jedine svoje platforme unutrašnje i vanjske politike, kakvu je predstavljala tzv. „Bečka konvencija“ iz 1799. godine.

„Bečka konvencija“ iz 1779. godine, uslijedila je tek nakon neuspjelog pokušaja guvernera Jovana Radonjića da ruskom Dvoru prezentira slične principe i sadržaje o međusobnim odnosima između dviju zemalja. Pokušaj s Rusijom nije uspio zato što to ona nije htjela, pored ostalog, i zbog toga što se na čelu crnogorske delegacije nalazio guverner a ne mitropolit. Pokušaj s Austrijom, međutim, nije uspio, dobrim dijelom, zbog toga što su ga, iz straha da bi mogao ojačati unutrašnju poziciju guvernera, „minirali“ krugovi iz Crne Gore okupljeni oko njenog mitropolita. Još dok se delegacija koja ga je predala austrijskoj Vladi nalazila u Beču, mitropolit Plamenac poslao je drugu delegaciju u Beč, s porukom da je to što Radonjić od njega traži previše, da to crnogoski narod ne prihvata.

Crnogorska historiografija nikad nije našla za shodno da se pozabavi tim pitanjem i podrobnije objasni o čemu se zapravo tu radilo. Jedino važnim smatrala je to što je član crnogorske tročlane delegacije arhimandrit Petar Petrović po povratku u zemlju, kako je već rečeno, izjavio da je u Beč poveden „na prevaru“ i da je „bezgranično odan Rusiji“. Tek ponegdje se može naći uzgredna ocjena da Beč, poslije izvještaja koji je podnio njegov predstavnik pukovnik Paulić nakon posjete Crnoj Gori, nije pokazao interes za takav aranžman.

Trojica historičara – Dušan Vuksan, Branko Pavićević i dr Vladan Đorđević – ipak su smatrala svojom obavezom, da

⁷³ Jevto Milović, *Memoari F. Oreškovića iz 1838*, Cetinje, 1949, str. 29–30.

povodom učešća guvernadura Jovana Radonjića u priči o „Bečkoj konvenciji“ izreknu svoj sud.

Dušan Vuksan, tako, kaže: „Vidi se velika razlika između njihove molbe (misli se na molbu delegacije koju je poslao mitropolit Plamenac – R. R.) i one, koju je nedavno podnio guvernadur Radonjić. Jer, dok je guvernadur tražio da Crna Gora ostane nezavisna država sa svojom vojskom i svojim glavarima i dok je takvoj nezavisnoj državi tražio zaštitu, dotle ovi delegati pristaju na neograničenu vladavinu caričinu“.⁷⁴

Pavićevićeva ocjena, pak, glasi: „Dok je prethodna delegacija (misli se na delegaciju koju je predvodio guvernadur Jovan Radonjić – R. R.) vodila časne pregovore s bečkom vladom, Plamenčevi izaslanici nijesu držali do dostojanstva, želeći da interese zemlje stave 'posve u ruke Austrije'“.⁷⁵

„Nije istina što Simo Milutinović tvrdi da je guvernadur Radonjić, za svoje lične interese, hteo da 'proda' Crnu Goru Austriji, nego je *pregovarao* s ovom kao država s državom i ako jadna Crna Gora još ne beše nikakva država. U tim pregovorima on samo traži dovoljnu novčanu pomoć da počne organizovati državu crnogorsku, traži godišnje plate za najpotrebniji broj činovnika u toj državi, ali inače on Crnoj Gori zadržava sve attribute slobodne i nezavisne države; a kad ova bude u stanju da sama sebe izdržava, on obećava da će se ona odreći i te godišnje subvencije, kakva u ono doba nije bila retkost ni u odnosima između drugih samostalnih i nezavisnih država u Evropi; i onda bi, po ideji Radonjićeva (odnosno Bjeladinovićeve) projekta između Austrije i Crne Gore ostao samo savez za zajedničku odbranu i napad“.⁷⁶

Može li se ovo nazvati petokolonaštvom?

⁷⁴ Dušan D. Vuksan, *Petar I Petrović Njegoš i njegovo doba*, Cetinje, 1951, str. 13.

⁷⁵ Branko Pavićević, *Petar I Petrović Njegoš*, str. 56.

⁷⁶ Dr Vladan Đorđević, *Op. cit.*, str. 23.

Ili su, možda, u pitanju vizije i ponašanja onih koji vide dalje i bolje od svojih sunarodnika i žele da i njih, u tom pogledu, pridobiju i usmjere?

(5) *Eppur si move* se ovdje odnosi na činjenicu da se, uprkos generalnom utisku da crnogorska historiografija uglavnom i dalje stoji na svojim starim pozicima u prikazivanju mjesta i uloge mitropolita i guvernadura u procesu uspostavljanja i vršenja političke vlasti u Crnoj Gori, stvari u tom pogledu ipak polako mijenjaju. Korak koji je na tom putu napravio Risto Dragičević, inače po ocjeni nekih autora „nesumnjivo najistaknutiji poznavalac crnogorske istorije“,⁷⁷ nije bio uzaludan. Dragičević je, naime, svoje bavljenje tom tematikom zaključio riječima: „Tako vidimo guvernadura, gdje vodi prvu riječ na svim skupštinama narodnih glavara i opštim narodnim zborovima – izgleda da je bio predsjednik i jednima i drugima; gdje komanduje skoro redovno s polovinom crnogorskih trupa za vrijeme borbe s neprijateljima, dok je druga polovina pod mitropolitovom komandom; da donosi presude po sporovima raznih plemena; prvi potpisuje od svih glavara sve donesene odluke na skupštinama glavara i narodnim zborovima. Pored toga guvernadur je prvi potpisnik na Zakoniku iz 1796. i 1798, a presude o smrtnim i težim kaznama donosi sam s glavarima bez mitropolita; poziva narodne glavare i plemena na ustanak protivu Turaka i čini pripreme za ovaj; vodi prepisku sa svima stranim državama, od njih traži pomoć za Crnu Goru, a sa ovima, što je najglavnije, vodi pregovore o miru i sklapa ugovore; ide s mitropolitom zajedno radi pregovora o miru (kao 1809. i 1812. s Francuzima); poziva glavare na zbor itd. Ovo je valjda dovoljno da pokaže, kako guvernadurstvo nije bila 'puka titula', već da su mitropolit i guvernadur bile dvije najglavnije ličnosti u Crnoj Gori, od kojih je – ja bih rekao – prvi mogao imati katkad i veći uticaj, a drugi veću vlast,

⁷⁷ *Povjesnica crnogorska*, str. XVII

ukoliko je ova mogla postojati pri plemenskoj organizaciji u Crnoj Gori“.⁷⁸

Ma koliko uravnoteženo i u mnogom pogledu realno, ovo objašnjenje kod mnogih historičara nije „prošlo“ – ni do danas! Njih iz antigubernadorske busije nije moglo da pomjeri ni to:

- da guvernadur Jovan Radonjić, u svom već pominjanom testamentu, piše: „Neka Vuko (njegov najstariji sin i nasljednik na gubernadorskoj funkciji – R. R.) uzme u svoju skrinju mohur zemaljski i moj velji te su u grad u sanduku i moje patente i gramatu cesarsku i knjige od fale“;

- da se time izravno potvrđuje da je narodni pečat crnogorski bio u guvernadurovom posjedu (i to čitav, a ne pola njega, kako se pričalo i pisalo);

- da je, kako je već rečeno, s tim guvernadurovim iskazom u testamentu bio saglasan i mitropolit Petar I, koji je, prema Dragičevićevom ekspertskom nalazu, na drugoj strani tog testa-menta, svojom rukom napisao da se taj dokumenat ima „proglasiti narodu crnogorskom na Pazar pred Kotorom“.⁷⁹

Velika sporost u skidanju debelih naslaga kojekakvih historiografskih i inih optužbi na račun porodice Radonjić s Njeguša i njenog guvernadurstva, ipak nije zaustavila proces postepenog izbijanja na svjetlo dana tri za nju, kao i za svekoliku crnogorsku povijest i istorijsku svijest značajne stvari.

Prvo, svaka od četiri optužbe guvernadura Radonjića za izdaju, pokazala se, ne samo elementarno netačnom, nego i neponovljivo farsičnom.

Optužba – da se guvernadur Vuko Radonjić u noći između 15. i 16. novembra 1830. godine, u kotorskom predgrađu Puču, tajno sastao sa austrijskim generalom Tacom, s ciljem da se dogovore o predaji Crne Gore Austriji – dvostruko je idiotska: po osnovu toga što je general Tac u Kotor stigao tek 17. novem-

⁷⁸ Risto J. Dragičević, *Guvernaduri u Crnoj Gori (1717–1830)*, str. 156.

⁷⁹ *Istorijski zapisi*, knj. III, sv. 1–2, januar–juni 1949, str. 89.

bra naveče, kad je Vuko Radonjić već bio optužen i raščinjen,⁸⁰ upravo zbog navodnog sastanka s austrijskim generalom,⁸¹ i po osnovu toga što niko nikad nije saznao o čemu su ta dva čovjeka razgovarala,⁸² ukoliko su se uopšte sreli.⁸³

Optužbu – da je Vuko Radonjić izdao zemlju s namjerom da manastire u Mainama i Stanjevićima preda Austriji – lično je i krajnje uvjerljivo opovrgao njegov tužitelj, mitropolit Petar II Petrović, time što je upravo on bio taj koji je nešto kasnije ta dva manastira, sa još poprilično crnogorske teritorije prodao Austrijancima, usljed čega je njegov *conto* u bečkim bankama bio znatno uvećan, a crnogoska državna teritorija nakon njega, bila mnogo manja od one koju je zatekao kad je došao na čelo Cetinjske mitropolije.

⁸⁰ „Guvernadur Vuko je počeo da vodi neke pregovore s Austrijom. U tom cilju je sišao tajno 15. novembra 1830. godine s Njeguša u jedno mjestance kod Kotora (Puč), gdje je imao sastanak s austrijskim đeneralom Tacom. O tome se odmah doznalo na Cetinju, gdje je guvernadur bio pozvan, da se na skupu narodnih glavara izjasni zbog ovog sastanka. ‘Poslije dugog ispita i raspre s njim’ narodni ga glavari jednoglasno osude na smrt već 17. novembra, ali ga na zahtjev mladog duhovnog poglavara oslobode od kazne, ukinuvši samo zvanje koje je on do tada imao“ (*Isto*, str. 152–153).

⁸¹ „General Taca stigao je u Kotor 17. novembra naveče, a 18. novembra je održao sastanak s Mihovilom Marteliniem i Eduardom Grijom na kome je donio potrebne mjere da bi prisvojio i pripojio Austriji crnogorske manastire Podmaine i Stanjeviće. Guvernadur Vukolaj Radonjić prešao je tajno crnogorsku granicu i sastao se noću između 15/27. i 16/28. novembra u kotorskom predgrađu Puču s generalom Tacom i drugim predstavnicima austrijske vlasti u Kotoru“ (Jevto M. Milović, *Petar II Petrović Njegoš u svom vremenu*, Cetinje, 1984, str. 54).

⁸² „Šta su razgovarali austrijski đeneral i crnogorski guvernadur nije poznato“ (Risto J. Dragičević, *Njegoševo ukidanje guvernadurstva*, str. 5).

⁸³ U zadarskom arhivu, na primjer, nigdje nema „ni pomena o Tacu i sastanku (guvernadura Radonjića – R. R.) s njim“ (Milovan Đilas, *Njegoš – pjesnik, vladar, vladika*, Beograd – Ljubljana, 1988, str. 92).

Optužbu – da je guvernadur Vuko Radonjić nakon smrti mitropolita Petra I pisao ruskom ambasadoru u Dubrovniku da je mitropolitovom smrću vlast prešla na njega – demantovao je sam Jeremija Gagić u dijelu svog pisma mitropolitu Petru II Petroviću, od 16. januara 1832. godine, u kome piše: „Ne znam kako je mogao Vaš Senat uzeti nepravdeni predlog k osuđeniju Vuka Radonjića? – 'da je on pisao Rosijskomu konsulu u Dubrovnik, da je narod Crnogorski i Brdski njega (Vuka) priznao za Gospodara od sve Crne Gore i Brdah' – to ništa nije istina. Žao mi je što je Senat takovu pogrešku učinio“.⁸⁴

Optužbu – da je uhvaćeno guvernadurovo „tajno pismo“ u kome on prodaje Crnu Goru Austriji – demantovali su dr Vladan Đorđević i Risto Dragičević. Đorđević, tako što je objelodanio da, ni „pored najsavesnijeg kopanja u bečkom državnom arhivu“, nije mogao da iskopa „tu tajnu prepisku Vukolaja Radonjića“⁸⁵, Dragičević, pak, tako što je objasnio da „u Cetinjskom arhivu takođe nema od ove prepiske nikakvih ostataka“⁸⁶ te da je „moguće da se tek tada (u vrijeme rasprave o guvernadurovoj „krivici“ – R. R.) došlo do one optužbe što je guvernadur uputio Gagiću protivu Petrovića, ili do samog Gagićevog odgovora, pa da je to sva ta 'tajna prepiska““.⁸⁷

„Greška“ guvernadura Radonjića, zbog koje su izgubili tu funkciju i protjerani iz zemlje, bila je, subjektivno i objektivno, izuzetno velika i po njihove protivnike – ruske ambicije u Crnoj Gori i njihove realizatore mitropolite Petroviće – toliko opasna, da nije mogla izbjeći veoma oštre sankcije. Višedecenijsko političko nadigravanje dviju strana pokazalo je – da „jednorodni“ i „jednovjerni“ nijesu mogli guvernadurima preoteti ni

⁸⁴ Risto J. Dragičević, *Njegoševo ukidanje guvernadurstva*, str. 20.

⁸⁵ Risto J. Dragičević, „Guvernaduri u Crnoj Gori (1717–1830)“, *Istorijski Zapisi*, XXIII/1940, str. 154.

⁸⁶ *Isto*.

⁸⁷ *Isto*.

političku vlast, ni „narodni pečat“ crnogorski, ni bilo što drugo što je Crnu Goru, pod njihovim moderatorstvom, neumitno vodilo građanskom redu i poretku optimalno sinhronizovanom sa njenim autentičnim kulturno-duhovnim nasljeđem. Čak i crnogorska historiografija priznaje da se guvernadur Vuko nalazio na čelu jedinog organa centralne (natplemenske, javne, svjetovne) vlasti koji u Crnoj Gori postoji na zalasku karijere (i života) mitropolita Petra I.⁸⁸ Uznemirenost u redovima guvernadurovih protivnika, po tom osnovu, kulminirala je u trenutku kada proaustrijski orijentisani srpski knez Miloš, na poruku arhimandrita Petra II da je „stari vladika“ umro, ne šalje odgovor crnogorskom duhovnom poglavaru, nego „k prvom licu naroda crnogorskog“ – guvernaduru Vukolaju Radonjiću.⁸⁹ Dugo pripremani „konačni obračun“ s guvernadurima, u čemu je bio veoma angažovan Petar I narudžbom „ruskih izaslanika“ u licu Ivana Vukotića i Mateja Vučićevića, mogao je da počne danom njihovog prispjeca u Crnu Goru. I zaista, mitropolit Petar II, „potpomognut političkim uticajem Vukotića i Vučićevića, kao 'ruskih izaslanika', a i pomoću samog ruskog konzula u Dubrovniku, Jeremije Gagića,⁹⁰ uspio (je) da odnese potpunu

⁸⁸ Đoko Pejović, o tome, piše: „Iako je očekivan dolazak ličnosti koje će doprinijeti unapređenju organa vlasti u zemlji (Vukotića i Vučićevića) društveni i drugi činioци u njoj bili su u mogućnosti da neposredno poslije smrti Petra I, svakako na osnovu njegovih preporuka, ostvare izvjesnu organizaciju vlasti (osnivanjem *vijeća* od po dva predstavnika iz svake nahije i potčinjenog mu oružanog odreda sa sjedištem na Rijeci Crnojevića). Na čelu vijeća nalazio se guvernadur, a brat Petra I (Savo Markov) imao je dužnost njegovog pomoćnika“ (Đoko D. Pejović, *Crna Gora u doba Petra I i Petra II*, Beograd, 1981, str. 85).

⁸⁹ „Vladika ukida guvernadursku vlast“, *Dan*, Podgorica, 26. decembar 2010, str. 31.

⁹⁰ Kolika je mogla biti Gagićeva uloga u tom poslu, može se pretpostaviti na osnovu sadržaja njegovog pisma ruskom poslaniku u Beču, Tatiščevu, u

pobjedu“.⁹¹ To je „istovremeno značilo i pobjedu ruskog uticaja u Crnoj Gori“.⁹² Kolikog i kakvog, vidi se iz osme tačke odluke Senata crnogorskog, od 4. januara 1832. godine, u kojoj piše da „ako bi se našao koji Crnogorac ili Brđanin da se stane protiviti ovomu višerečenomu (osudi Vuka Radonjića na progon iz zemlje – R. R.), koje smo mi odredili i osudili po carskim zakonima, to osudi se da takve ljude ćeramo iz naše zemlje isto kao i kuću Joka Stanova“.⁹³

Drugo, guvernaduri Radonjići su obilježili svoje vrijeme upravo onim čime je trebalo. Konkretno:

- nijesu nesumnjivu moć svog trgovačkog kapitala pokušali da konvertuju u pravo gospodarenja vlastitim narodom, već su na najvišu političku funkciju u zemlji došli na osnovu osvjedočenih vojničkih i političkih zasluga za razvoj crnogorskog društva i države, oficijelno potvrđenih specijalnom diplomom na kojoj se nalaze potpisi svih najviših narodnih predstavnika, uključujući i

kome se kaže da je „pleme Radonjića od davnih vremena bilo predmetom mržnje u Crnoj Gori“, i bilo „povod svakoj uzrujanosti i neslozi, uzrokom opravdanih žalbi i stvarnih nezadovoljstava protiv Crne Gore, kako austrijske tako i turske vlade – jednom riječju nijesu samo Vukolaj i Marko Radonjić bili neprijateljskim oruđem u jedrima Crne Gore, i zato da bi se opomenuli spoljašnji neprijatelji, bilo je nužno, kao unutrašnje neprijatelje, protjerati sve Radonjiće iz Crne Gore“ (Risto J. Dragičević, *Njegoševo ukidanje guvernadurstva*, str. 136).

⁹¹ *Isto*, str. 113–114.

⁹² Jagoš Jovanović, *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti*, Cetinje, 1947, str. 208.

⁹³ Risto J. Dragičević, *Njegoševo ukidanje guvernadurstva*, str. 16–18. Suđenje Senata crnogorskog po (ruskim) „carskim zakonima“ – tj. suđenje u Crnoj Gori, o njenim stvarima, po tuđim (ruskim) zakonima – predstavljalo je manifestaciju njenog odricanja onoga do čega joj je bilo najviše stalo: slobode i nezavisnosti. O tom činu, kao i njegovom suštinskom značenju, crnogorska istoriografija, međutim, i dalje uporno ćuti.

čelnika domicilne crkvene vlasti, što je jedinstven slučaj u dosadašnjoj crnogorskoj historiji;

- nijesu bili puka grupa krvnih srodnika koja svoju vlast u Crnoj Gori koristi za lično i porodično bogaćenje, i vrši je tako da bi silazak s političke scene zakonito značio i razur države na čijem je čelu, već porodica koja – uprkos tome što sa svoja četiri direktna nasljednika na guvernerskoj funkciji (Stanislava, Vukala, Jovana i Vukolaja), formalno, više od svih drugih crnogorskih vladajućih familija ispunjava kriterijume dinastije – faktički istrajava na posve drugačijoj filozofiji života i vladanja, usljed čega će biti i jedina od njih koja će svoju krv na svojoj zemlji proliti;

- nijesu bili samo uspješni državnici, diplomate i vojskovođe već i autori projekata o međusobnom povezivanju i saradnji naroda i država (kakva je na primjer bila *Bečka konvencija*, iz 1799. godine), čiji neki principi i sadržaji, osim toga što bitno nadilaze nivo ostalih onovremenih crnogorskih političkih dokumenata, i danas zvuče jednako snažno i aktuelno kao i onda kada su pisani, i nije ih teško prepoznati u onome što se sada naziva procesom crnogorskih evropskih emancipacija i integracija;

- nijesu ostavili iza sebe „guvernericu“ (jer ta pećina-zatvor postojala je i prije njih, a po njima je nazvana jer su oni bili njeni najpoznatiji „podstanari“), ali jesu ispisali, jasno i uvjerljivo, dio kulturne i političke historije, karakterističan po konceptu moderne organizacije društva i države, na čijim se osnovnim postulatima Crna Gora danas kreće stazama sve većih unutrašnjih sloboda i sve izvjesnijeg integrisanja u demokratsku zajednicu civilizovanih naroda Evrope i svijeta.

Treće, dugove poput onih koje Crna Gora, navodno, ima prema guvernerima Radonjićima ne vraćaju historičari već historija sama. Pritom je sasvim evidentno da se i na Crnu Goru odnosi čuveno Galilejevo: *Eppur si move*.

Stoga, nađe li se jednom u Crnoj Gori istoričara kadrih da, u pogledu guvernadura Radonjića, kako bi Radjard Kipling rekao, „uništeno djelo svog života počnu iznova da grade istrošenim alatkama“,⁹⁴ biće to ispunjenje jednog velikog duga. Ali ne prema guvernadurima Radonjićima, već prema sebi samima i nauci kojom se bave.

Dug prema guvernadurima Radonjićima, o kojemu govore Đilas i drugi autori, nije stvar literarne elaboracije, već društveno-istorijske emancipacije. I nije čin, nego proces.

U mnogim kulturama i civilizacijama običaj je da se poštovanje, odnosno zahvalnost velikima i zaslužnima iskazuje raznim činovima: od podizanja spomen-obilježja, preko izdavanja monografija, do organizovanja raznih memorijala, davanja naziva ulicama i ustanovama i slično. Činjenica je i to da emanati tih činova mogu da budu artefakti, odnosno drugi sadržaji kojima se bogati kultura jednog naroda i koji, kao takvi, služe na čast onome čije su djelo. Suštinski, međutim, time se ne vraća dug velikom i za veliko, već se samo manifestuje sjećanje na njih i njihovo djelo. Pa i ovo, pod dva uslova:

- prvo, da način i sadržaj iskazivanja sjećanja ne služi više promociji onoga ko taj čin manifestuje nego poštovanju onoga kome je namijenjen;

- drugo, da ne bude potemkinovska kulisa iza koje zaludnjaci i simulanti skrivaju svoju nemoć ili nehtjenje da slijede ono čemu se klanjaju.

S tim premisama, idolopoklonstvo, i kad je najiskrenije, ne izlazi iz okvira pukog licemjerja, budući da, kako Niče kaže, „i u odnosu na vrline može se biti nedostojan i ulagivač.“⁹⁵

Odnos Crne Gore prema guvernadurima Radonjićima ne pripada toj sferi.

⁹⁴ Milivoj Popović – Mavid, *Lepota kazane reči*, Beograd, 1966, str. 359.

⁹⁵ Fridrih Niče, *Vesela nauka*, Bograd, 2015, str. 152.

Radonjići nijesu trgovali ni Crnom Gorom, ni s Crnom Gorom. Oni su je, kao jedinu svoju domovinu, saobrazno vlastitim umnim snagama i drugim (vojničkim, političkim, ekonomskim, diplomatskim, psihološko-etičkim) moćima branili koliko su mogli od invazora, pogrešnih vanjskopoličkih orijentacija i unutrašnjih posrtanja. Za to nijesu tražili druga priznanja osim radosti da ona opstane i razvija se saobrazno njihovim vizijama, što faktički znači kao sekularno, slobodno, nezavisno, otvoreno, demokratsko društvo i država građana, jednakih pred zakonom i podjednako odgovornih za implementaciju principa i zahtjeva socijalne i psihološko-etičke integracije unutar svoje zajednice, kao i mira i uzajamne tolerancije u odnosima sa drugim narodima i državama. Otuda, jedino poklapanjem značenjskih krugova onoga što su guvernaduri Radonjići htjeli da Crna Gora bude i onoga što ona svojim evropskim i evroatlantskim integracijama postane, može da se ustanovi mjera i kriterijum, s jedne strane, cjelishodnosti i uspjeha stogodišnjeg angažovanja ovih ličnosti na funkcijama crnogorskih ratnih komandanata, vrhovnih državnika i kulturno-duhovnih predvodnika i, s druge, vraćenog duga crnogorskog naroda i države ovim svojim znamenitim časnicima. Stepenom onog što je već postigla u tom pogledu, ili se nalazi na pragu, reklo bi se, njegovog nezaustavljivog punog ostvarenja, Crna Gora je s guvernadurima Radonjićima izravnala račune.

Opstane li ova zemlja pri takvoj, u velikom istorijskom smislu, najzad pronađenoj pravoj soluciji svog povijesnog kretanja, eto toliko priželjkivane i tako potrebne prilike:

- da država Crna Gora, na krilima svojih sekularno i prozapadno orijentisanih građana, zbiljski pređe Rubikon koji je prepoznatljivo dijeli od njenih viševjekovnih lutanja lavirintom istočnog integralističkog iluzionizma i beznađa;

- da na njegovoj drugoj obali, kao svoja na svome, ne bude opterećena nijednom realno predvidljivom i uklonjivom hipotekom mira, slobode i sigurnosti;

- da se, tamo gdje treba i koliko treba, novi razvojni put crnogorskog društva i države – umjesto prema farsičnim „kićenjima“ potemkinovskom epistolografijom i ikonografijom XIX vijeka – markira saobrazno stvarnim, civilizacijski odavno verifikovanim, reperima njihove slavne prošlosti.